

SLOVENSKA POLITIČNA EMIGRACIJA SKOZI OČI SLUŽBE DRŽAVNE VARNOSTI V ŠESTDESETIH LETIH

Darko FRIŠ

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: darko.fris@um.si

Gregor JENUŠ

Ministrstvo za kulturo, Arhiv Republike Slovenije, Sektor za varstvo arhivskega gradiva posebnih arhivov,
Zvezdarska 1, 1002 Ljubljana, Slovenija
e-mail: gregor.jenus@gov.si

Ana ŠELA

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: ana.sela1@um.si

IZVLEČEK

Služba državne varnosti oz. pred letom 1967 Uprava državne varnosti, slovenska tajna politična policija, je nad slovensko emigracijo, še zlasti politično, izvajala konstanten nadzor. Slovenska tajna politična policija je ocenjevala, da so bili politični emigranti razdeljeni na več heterogenih skupin, ki naj bi si med seboj močno nasprotovale; družilo naj bi jih splošno sovraštvo proti Socialistični federativni republiki Jugoslaviji. Avtorji v pričujočem prispevku na podlagi povečini še neobjavljenega arhivskega gradiva, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije, skozi oči slovenske politične policije v šestdesetih letih predstavijo za jugoslovansko oblast „sovražne“ organizacije slovenske politične emigracije, pojasnijo metode in način spremljanja njihove dejavnosti, ki so bile izražene zlasti skozi Jugoslaviji „sovražen“ propagandni tisk.

Ključne besede: politična emigracija, slovenski emigrantski tisk, Služba/Uprava državne varnosti, Socialistična republika Slovenija

L'EMIGRAZIONE POLITICA SLOVENA ATTRAVERSO GLI OCCHI DEL SERVIZIO DI SICUREZZA DI STATO NEGLI ANNI SESSANTA

SINTESI

Il Servizio di sicurezza dello Stato (Uprava državne varnosti e dal 1967 Služba državne varnosti), la polizia politica segreta slovena, esercitava un controllo costante sull'emigrazione slovena, soprattutto quella politica. La polizia politica segreta slove-

na stimava che gli emigranti politici erano divisi in diversi gruppi eterogenei e che si opponevano fortemente l'un l'altro; inoltre, che avessero un odio comune per la Repubblica Federale Socialista di Jugoslavia. Nel presente articolo, sulla base di materiale archivistico per lo più inedito conservato dall'Archivio della Repubblica di Slovenia, gli autori presentano attraverso gli occhi del Servizio di sicurezza di Stato degli anni Sessanta le organizzazioni dell'emigrazione politica slovena «ostili», spiegano i metodi e le modalità di monitoraggio delle loro attività, le quali veniva espresse soprattutto attraverso la stampa propagandistica «ostile» alla Jugoslavia.

Parole chiave: emigrazione politica, stampa dell'emigrazione slovena, Servizio/Amministrazione della sicurezza dello Stato, Repubblica Socialista di Slovenia

UVOD¹

Služba državne varnosti (SDV) oz. pred letom 1967 Uprava državne varnosti (UDV), slovenska tajna politična policija, je nad slovensko emigracijo, še zlasti politično – ki so jo delili na zmerno, lojalno in ekstremno – izvajala konstanten nadzor. Slovenska tajna politična policija je ocenjevala, da so bili politični emigranti razdeljeni na več heterogenih skupin z različnimi ideološkimi platformami, ki naj bi si med seboj močno nasprotovale. Družilo naj bi jih splošno sovraštvo proti Socialistični federativni republiki Jugoslaviji, ki je vzpodbujalo nastanek ekstremnega nacionalizma, separatizma, antikomunizma. O takšnem odnosu je izšlo že nekaj znanstvenih besedil (prim. Drnovšek, 1998; Drnovšek, 2004; Pirjevec, 2006; Ramšak, 2010; Šela & Friš, 2017; Friš & Hazemali, 2017; Griesser Pečar, 2018; Šela & Matjašič Friš, 2019; Šela & Hazemali, 2020), v pričujočem članku pa je predstavljen pogled na „sovražno“ emigracijo v šestdesetih letih z namenom prispevati k pojasnjevanju preteklosti na osnovi znanstveno-raziskovalnega pristopa do naslovne tematike. Izbrali smo obdobje šestdesetih let, saj so se tedaj bolj odprle jugoslovanske meje, s čimer se je število emigrantov močno povečalo; hkrati so emigranti zaradi vse ostrejšega razkola med vzhodnim in zahodnim blokom ter porastom protikomunističnih idej na Zahodu vedno glasneje izražali ideje o spremembi tedanjega jugoslovanskega enopartijskega političnega sistema.

Pričujoči članek temelji na analizi povečini še neobjavljenega arhivskega gradiva, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije v okviru arhivskega fonda Republiškega sekretariata za notranje zadeve. Predstavljena je torej „realnost“ skozi oči slovenske politične policije. To pomeni, da so v članku prikazani tedanji pogledi, ki so izhajali iz enostranskih ali vsaj parcialnih sodb in percepcij s strani SDV, ki je marsikje videla sovražnika tedanjemu režimu oz. Jugoslaviji.

Za boljše razumevanje in razvoj tematike je tu najprej predstavljena politična emigracija takoj po drugi svetovni vojni; sledi prikaz statistike, ki jo je SDV sestavljala za interno uporabo; nadalje je predstavljen manj poznani *Zakon o amnestiji* iz leta 1962 in njegov vpliv na emigrante; za ključno razumevanje in vrednotenje delovanja SDV pa so prikazane naloge, cilji in metode napram slovenske politične emigracije, kot tudi spremljanje organizacij emigrantov, v okviru katerih je bila tudi t. i. sovražna propaganda.

POLITIČNA EMIGRACIJA TAKOJ PO VOJNI

Druga svetovna vojna je po štirih letih okupacijskega nasilja in državljanske vojne ter s tem medsebojnih obračunavanj na Slovenskem pustila obupno stanje (Pirjevec, 2011, 156). Maj 1945 je večini Slovencev prinesel osvoboditev izpod okupatorja,

1 Razprava je nastala v okviru raziskovalnega programa *Preteklost severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom* (ARRS, P6-0138), ki jo financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

drugim pa okupacijo Slovenije s strani narodnoosvobodilne vojske. Novi režim je z medvojnimi nasprotniki želel obračunati, in sicer predvsem z nasiljem in montiranimi procesi (prim. Pirjevec, 1995, 166; Repe, 2004, 85; Koncilija, 2015, 324; Melik & Jeraj, 2016, 455–460; Deželak Barič, 2016, 282–283; Čoh Kladnik, 2019, 107–134).

Tako kot drugod po Evropi je komunistični prevzem oblasti sprožil val beguncev (Drnovšek, 1996). V obdobju najostrejše represije med letoma 1945 in 1953 so s temi dejanji posredno vzpodbudili beg tako imenovanih „notranjih sovražnikov“ iz države (Jenuš & Friš, 2017, 777–792). V strahu pred zmagovalci je v Avstrijo in Italijo prebežalo med 20.000 in 25.000 ljudi, rojenih v Jugoslaviji. Med množico beguncev, ki so se umaknili iz Slovenije oz. Jugoslavije, so bili pripadniki protipartizanskih enot – domobranci, četniki in njihove družine (Švent, 1995, 78–80; Bajc, 2010, 377) – priključili so se jim tudi civilisti, predvsem z Notranjske in Dolenjske, zlasti Kočevarji, ki so se, ko se je vojna začela, priključili nemškemu „kolonizacijskemu programu preseljevanja“ (Repe, 2010, 245–256) na Štajersko, po 1945 pa so se umaknili v begunska taborišča v Avstriji (Švent, 2007; Ferenc, 2010, 532) in Italiji (Jaklitsch, 2018). V begunskih taboriščih so se začele organizirati razne ilegalne skupine, ki jih je partija povezovala z delovanjem slovenske vojaške in politične emigracije (Čoh, 2011, 509). Okoli 10.000 slovenskih domobrancev se je maja 1945 moralo vrniti v Jugoslavijo, kjer je večino čakala kruta usoda likvidacij. Kot ugotavlja Marjan Drnovšek (2010, 285), so se leta 1946 začeli izgoni tudi starojugoslovanskih državljanov – začela se je aktivna revanšistična in „konfiskacijska“ politika do nemške manjšine na Slovenskem. Vrnili so se tudi nekateri deportiranci in izgnanci iz taborišč, ki so preživeli nasilje v taboriščih ali vojnih okoljih, kamor so bili izgnani (repatriacija²).

V tujini so ostali posamezniki, ki so tam bivali že med vojno in se zaradi nasprotovanja novim oblastem niso želeli vrniti v Jugoslavijo (Švent, 1995, 78–80). Nekateri begunci so torej ostali zlasti v taboriščih v Avstriji in Italiji – postali so „sovražna“ politična emigracija. Njihova prisotnost onkraj meje je kar nekaj let vplivala na pripisovanje velikega pomena državnim mejam tudi iz varnostnih vidikov zaščite pred t. i. sovražnimi elementi. Leta 1947 se je s pomočjo izseljenskih duhovnikov in politikov pričelo organizirano razseljevanje političnih emigrantov večinoma v naselitvene centre v čezmorske dežele – nekateri pa so ostali v bližini jugoslovanske meje v Italiji in Avstriji. Največ se jih je izselilo v Argentino, odhajali pa so tudi v Kanado, ZDA, v Avstralijo (med letoma 1945 in 1951 naj bi tja pribežalo 23.816 ljudi, rojenih v Jugoslaviji) (Pirjevec, 2006, 1–3), Venezuelo, zatočišče pa so dobili tudi v Veliki Britaniji in Zvezni republiki Nemčiji ter nekaterih drugih evropskih državah (Švent, 1995, 78–80; Drnovšek, 1996, 98). Med politično emigracijo je v večini veljalo prepričanje, da bo njihovo bivanje v tujini le začasno, saj so si obetali nagli propad komunističnega režima v Jugoslaviji. Za razliko od predvojne emigracije, v okviru

2 Povratništvo kot repatriacija se je po vojni nanašalo na vojne ujetnike, civilne internirance, zapornike, begunce, izgnance, prisilno odpeljane delavce, nekdanje mobilizirance v nemško vojsko, ugrabljene otroke, torej na tiste, ki so bili prisilno preseljeni in so se vračali v domovino (Bajc & Lampe, 2017; Lukšič Hacin, 2019, 190).

katere so prevladovali ekonomski izseljenci, je bilo med političnimi emigranti tudi veliko število intelektualcev, ki so postavili v diaspori temelje političnega, kulturnega in verskega delovanja. Jugoslovanski oblastniki so imeli do politične emigracije – ki si je prizadevala za padec komunističnega režima in slovensko samostojnost – skozi vse povojno obdobje nezaupljiv, nestrpen in sovražen odnos (Švent, 1995, 79–81), nadnje pa je jugoslovanska tajna politična policija³ izvajala skrben nadzor vse do razpada Jugoslavije (Simoniti, 1998, 27).

Prehajanje državnih meja takoj po drugi svetovni vojni je bilo torej strogo nadzorovano: z Avstrijo so bile od konca vojne pa do srede šestdesetih let meje zaprte, z Italijo so se bolj zaprle leta 1947 in se nato 1955 ponovno odprle (zlasti za obmejno prebivalstvo), z Madžarsko pa so se zadeve zaostriale po informbiroju leta 1948. *Zakon o gibanju na meji* je predpisoval, da se meja lahko prestopa na nekaterih mejnih prehodih z veljavno pravno listino, ilegalni prehodi pa so bili prepovedani vse do leta 1951, ko se je kaznovalna politika omilila. Tako bi lahko čas nelegalnega prehajanja tik po vojni glede na svoj nastanek torej označili za obdobje politične (sovražne) emigracije; obdobje od 1948–1961 pa kot obdobje prebežnikov, ki so bili s časoma s strani Republiškega sekretariata za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (RSNZ SRS)⁴ preimenovani v „ekonomsko migracijo“⁵ (razen posebne skupine prebežnikov, ki so z države zbežali zaradi ideoloških razhajanj po izključitvi Jugoslavije iz informbiroja) (Božič, 2010, 413; Lukšič Hacin, 2019, 192; Drnovšek, 2010, 261–262). Slednja je dobila „krila“ v sporazumih šestdesetih let.⁶ A tudi po t. i. liberalizaciji selitev iz Jugoslavije so vzroki za izseljevanje bili ob ekonomskih tudi politični. Pridružili so se jim namreč mnogi, ki so nasprotovali političnemu sistemu v Sloveniji in tako postali del „sovražne“ politične emigracije.

3 V pričujočem prispevku se za slovensko tajno politično policijo uporabljata dva termina, UDV in SDV. Medvojni Oddelek za zaščito države – OZN se je leta 1946 preoblikoval v Upravo državne varnosti (UDV), imenovano (in kasneje popularno znano kot Udba) (Dornik Šubelj, 1993). Leta 1966 so na IV. plenumu Centralnega komiteja (CK) Zveze komunistov Jugoslavije (ZKJ) na Brionih zaradi prisluškovalne afere obračunali z Udbo in Aleksandrom Rankovičem, do takrat drugim človekom v državi in verjetnim Titovim naslednikom (Pirjevec, 2011, 497–503). Število pripadnikov politične policije se je zmanjšalo, UDV pa je leta 1967 z *Zakonom o notranji zadevah* bila preimenovana v Službo državne varnosti (SDV) (Jenuš, 2013, 63) in delovala v okviru Zveznega in Republiških sekretariatov za notranje zadeve (več o ustroju tajne politične policije po letu 1966: Šela, Hazemali & Melanšek, 2020).

4 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na splošno, nedatirano, 1964, 1.

5 Zanimivo je, kot piše Drnovšek (1998, 241), da jugoslovanska oblast v petdesetih letih ni priznavala obstoja ekonomske migracije, saj naj bi bilo le-to pojav kapitalističnih družb. Konec petdesetih pa je že začela pisati o ekonomskih vzrokih za odhod.

6 Liberalizacija selitev iz Jugoslavije se je intenzivneje začela z *Zakonom o amnestiji* (1962), s podpisom bilateralnega sporazuma o delovnih migracijah z Avstrijo (1963), s Francijo (1965), Kraljevino Švedsko (1967) in z ZRN (1969), potem pa še sporazumi z Nizozemsko, Belgijo, Luksemburgom in Avstralijo (Lukšič Hacin, 2019, 194), po gospodarski reformi leta 1965 pa je ZRN kmalu postala glavni cilj priseljevanja Slovencev, ekonomskih migrantov, za katere se je pri nas uveljavil termin „delavci na začasnem delu in bivanju v tujini“ (Šela & Hazemali, 2020).

STATISTIKA

Konec leta 1964 so pri Republiškem sekretariatu za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije⁷ ugotavljali, da naj bi v tujini živelo okrog 18.000 slovenskih političnih emigrantov, pri čemer se jih je največ nahajalo v prekomorskih ter zahodnoevropskih državah.⁸ Letni povprečni porast emigracije so ocenjevali na 1200 oseb, pri čemer naj bi med njimi „aktivno sovražno politično“ delovalo v letu 1964 57 in prihodnje leto 64 aktivnih „sovražno naravnanih“ slovenskih emigrantov.⁹ Leta 1966 so ugotavljali, da je sicer vsa povojna leta politična emigracija naraščala, v prvi polovici šestdesetih pa naj bi se število političnih emigrantov v petih letih povečalo za 8200 oseb, vendar pa točnih podatkov o tem, koliko je dejansko političnih emigrantov, ekstremne ali ekonomske emigracije ni mogoče natančno opredeliti.¹⁰ Številke zaradi nezadostnih podatkov pa tudi mešanja terminologije (politični/ekonomski emigranti), kot opozarjata tudi Marjan Drnovšek (1998, 244) in Marina Lukšič Hacin (2019, 193), zelo variirajo. V obsežni „Informaciji o slovenski politični emigraciji“, napisani ob koncu šestdesetih let, je Služba državne varnosti (SDV) ugotavljala, da je izven državnih meja SFRJ živelo kar 588.761 Slovencev (vključene manjšine, delavci na začasnem bivanju) (Drnovšek, 2004, 112), ki jih je SDV razdelila na tri osnovne kategorije: ekonomsko emigracijo, ki naj bi je bilo okoli 388.000 oseb, manjšine, ki naj bi predstavljale 180.000 oseb, ter politično emigracijo, ki naj bi leta 1969 predstavljala tokrat 20.261 oseb. Od slednjih naj bi se okoli 2 % oseb že pred emigracijo kontrarevolucionarno ali drugače „sovražno“ angažiralo proti SFRJ.¹¹

SDV je prav v tej grupaciji videla nevarnost, ki bi lahko potencialno škodovala Jugoslaviji in jo postavila ob bok nevarni ustaški hrvaški politični emigraciji v inozemstvu. V poročilu iz leta 1963 je zapisala, da je bilo tudi med slovensko politično emigracijo v „inozemstvu“ možno zaznati nevarnosti pojava nagnjenosti k diverzantsko-terorističnim aktivnostim.¹² K tem dejanjem naj bi slovensko politično emigracijo vzpodbujala „[...] nekakšna psihoza, ki izhaja iz že izvršenih terorističnih akcij na naša predstavništva v inozemstvu ter vedno bolj splošnim prepričanjem, da je nujno začeti z oboroženim odporom

7 Po sprejetju ustave iz leta 1964 se je med drugim Državni sekretariat za notranje zadeve Ljudske republike Slovenije (DSNZ LRS) preimenoval v Republiški Sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (RSNZ SRS).

8 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na splošno, nedatirano, 1964, 1.

9 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija in njeno sovražno delovanje proti Jugoslaviji, 10. 3. 1966, 1–3.

10 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija in njeno sovražno delovanje proti Jugoslaviji, 10. 3. 1966, 1.

11 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Informacija o slovenski politični emigraciji, datum neznan 1969, 1.

12 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-4, Teroristične akcije emigracije, Pojav diverzantsko-terorističnih skupin na področju Hrvatske in Slovenije, 22. 7. 1963, 3.

V posameznih obdobjih, ki predstavljajo v nekem smislu specifične mejnike, je emigriralo:

do 1940	572 oseb ali 2,8%
od 1940 do 1945	6.931 oseb ali 34,2%
od 1945 do 1952	2.981 oseb ali 14,7%
od 1952 do 1967	9.402 oseb ali 46,4%
ni znano	375 oseb ali 1,9%

Slika 1: Izsek „Informacije o slovenski politični emigraciji“ leta 1969 (ARS, AS 1931, t.e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Informacija o slovenski politični emigraciji, datum neznan 1969, 1).

[...]“.¹³ Kot problematično so pri tem pri UDV označevali dejstvo, da se je Jugoslaviji sovražna politična emigracija pričela organizirati in naj bi novačila emigrante – teroriste, ki naj bi opravili tudi ustrezne tečaje za izvajanje akcij. Emigracija naj bi tako razpolagala tudi z zajetnim arzenalom orožja. Grožnjo so pri UDV vzeli resno in izvedli nekatere ukrepe. „Z naše strani so že ves julij [1963] podvzeti posebni izredni ukrepi. Do maksimuma ojačana straža na meji, pojačana kontrola PLM v notranjosti, pripravljene grupe milice za eventualne potrebe nove intervencije, razširjena kontrola na javna prometna sredstva, pojačana kontrola v smeri avstrijske meje [...]“.¹⁴

V istem poročilu iz leta 1963 je UDV ocenila, da so z ukrepi uspeli preprečiti večino diverzantskih akcij skupin politične emigracije. K temu je pripomoglo tudi dejstvo, da so grupacije politične emigracije zaradi slabe pripravljenosti same propadle. Del diverzantov je UDV tudi uspelo zajeti, s čimer so odkrili glavne vstopne poti iz Avstrije, Italije in jih posledično dodatno zaščitili.¹⁵

13 Poročilo SDV iz leta 1963 je med nosilce Jugoslaviji nevarnih diverzantsko-terorističnih aktivnosti prištevalo predvsem razne frakcije ustaške emigracije s sedeži v Zahodni Nemčiji, Franciji, Italiji. Med problematične skupine so prištevali Hrvatski oslobodilački pokret, Hrvatsko križarsko bratstvo, Tajni revolucionarni ustaški pokret, Društvo prijatelja Drine, Hrvatski demokratski odbor itd. Med slovensko politično emigracijo je tako SDV v poročilu omenjalo Organizacijo slovenskih protikomunistov v Zahodni Nemčiji in Akcijski odbor za neodvisno Slovenijo v Trstu (ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-4, Teroristične akcije emigracije, Pojav diverzantsko-terorističnih skupin na področju Hrvatske in Slovenije, 22. 7. 1963, 3).

14 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-4, Teroristične akcije emigracije, Pojav diverzantsko-terorističnih skupin na področju Hrvatske in Slovenije, 22. 7. 1963, 6.

15 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-4, Teroristične akcije emigracije, Pojav diverzantsko-terorističnih skupin na področju Hrvatske in Slovenije, 22. 7. 1963, 5–6.

Čeprav so glavne vstopne in izstopne točke potekale skozi jugoslovanski sosedni Avstrijo in Italijo, so konec šestdesetih so ugotavljali, da je sta bili ti državi v glavnem le tranzitni, saj je največ slovenskih političnih emigrantov (skupno okoli 20.000 oseb) bilo v Zvezni republiki Nemčiji (ZRN). Sledile so ji Avstrija, Kanada, Združene države Amerike (ZDA) in Argentina. Več kot tisoč oseb je bilo možno izslediti tudi v Italiji, Avstraliji in Franciji. Večji del emigrantov naj bi bil po podatkih SDV v evropskih državah (skupno 9692 oseb), pri čemer naj bi bilo število večje zlasti zaradi begunskih azilov, ki so kot izhodiščna točka bili postavljeni v evropskih državah (zlasti Italiji in Avstriji), naj pa bi se največji del „sovražne“ emigracije nahajal v prekomorskih državah. SDV je zapisala, da se je politično-ekonomski položaj emigracije v državah, v katere so se izseljevali, razlikoval.¹⁶ Politična emigracija naj bi se v manjši meri pomlajevala, a naj bi se večje število novih emigrantov prav tako vračalo nazaj domov. Od leta 1961 do 1967 naj bi v tujini ostalo 7181 novih, vrnilo pa 2472 oseb. SDV je pri tem znova opozarjala na variranje števil in morebitne nepopolne podatke. Število 20.000 slovenskih političnih emigrantov je sicer dokaj stalno v celotnem desetletju – čeprav naj bi se postopoma manjšalo (stapljalo z ekonomsko migracijo). Pri oceni pomlajevanja emigracije v danem obdobju naj bi le 18 oseb emigriralo iz sovražnih političnih vzrokov in 290 zaradi preiskave, vpoklica v JLA ali grozeči kazni zapora. Večina politične emigracije, ki naj bi delovala „sovražno“, so predstavljali izobraženci.¹⁷

Pri tem je SDV po svoji „nagnjenosti“ delila politično emigracijo na „lojalno“ (8,5 %), „sovražno“ (kar 58,9 % emigracije), „nezainteresirano“ (24,3 %), „prijateljsko razpoloženo“ (1,1 %) in „neznanega stališča“ (7,2 %), pri čemer ni pojasnjena razlika med „lojalno“ in „prijateljsko razpoloženo“ emigracijo. Raznim emigrantskim organizacijam naj bi pripadalo 265 oseb, od tega približno 9,5 % drugim „nacionalnim grupacijam jugoslovanske emigracije“. Za izredno in permanentno „sovražne“ so označili „le“ 56 slovenskih emigrantov, pri čemer so gledali na „določene sovražne dejavnosti večjega ali manjšega obsega“.¹⁸

Nekaj let prej je UDV ugotavljala, da se je politična emigracija v glavnem posluževala „[...] že znanih in ustaljenih metod in oblik sovražnega delovanja.“ To je po eni strani obsegalo propagando, s katero so hoteli Jugoslavijo na Zahodu predstaviti kot avtokratsko državo, jo po ocenah SDV diskreditirati in čimbolj izolirati. Eno od sredstev za to diskreditacijo je bila obveščevalna dejavnost, s pomočjo katere je emigracija po eni strani zbirala podatke politične narave, ki bi

16 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Informacija o slovenski politični emigraciji, datum neznan 1969, 2–4. Prim. tudi: ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Nastanek jugoslovanske emigracije, datum neznan 1956, 1–2.

17 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Informacija o slovenski politični emigraciji, datum neznan 1969, 2–4.

18 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Informacija o slovenski politični emigraciji, datum neznan 1969, 1.

ji služili pri teh aktivnostih, hkrati pa je poskušala ustvarjati ilegalne opozicijske skupine v Jugoslaviji, „[...] *predvsem med študentsko mladino in bivšimi predstavniki meščanskih strank.*“ Obveščevalno-politično dejavnost je emigracija po ocenah UDV izvajala predvsem na dva načina. Preko osebnih kontaktov s svojci in ostalimi zvezami med jugoslovanskimi državljani, ki so v inozemstvo potovali s pomočjo rednih potnih listov, ali preko beguncev – novih emigrantov – ki so zbežali iz Jugoslavije. Za te je UDV zapisala, da „[...] *v tujino bežijo v glavnem brez namena politično sovražno delovati, pa so v tujini prepuščeni sami sebi, kar stara politična emigracija izkorišča tudi v tej smeri.*“¹⁹

ZAKON O AMNESTIJI IN NJEGOV VPLIV NA POLITIČNO EMIGRACIJO

V začetku šestdesetih let je takratni Državni sekretariat za notranje zadeve Ljudske republike Slovenije (DSNZ LRS) v poročilu o slovenski politični emigraciji²⁰ ugotavljal, da so v preteklosti glede slovenske emigracije nastale določene za politično varnost sporne težave, ki še s strani pristojnih organov niso bile rešene. Kot prvo „*odprto težavo*“ so označili *Zakon o amnestiji za emigracijo*²¹, sprejet leta 1962, ki je, kot ugotavlja Marina Lukšič Hacin (2019, 193), predstavljal korenito spremembo odnosa do političnih emigrantov in njihovega položaja, saj je odprl možnost, da večina političnih emigrantov legalizira svoj status kot ekonomski migranti. DSNZ LRS je ugotovil, da je sicer splošno prebivalstvo (zlasti pa sorodniki emigrantov, ki živijo v matični državi) v Jugoslaviji pozdravilo zakon, ki ga je jugoslovanska oblast predstavila kot akt humanosti, nekateri, zlasti „*pripadniki bivših meščanskih strank in nekateri intelektualci [...], ki skušajo diskreditirati predvsem namen in pomen amnestije. Tako poudarjajo, da je bil zakon o amnestiji sprejet zaradi težkega gospodarskega položaja v domovini.*“ Zakonu pa niso pritrdili niti nekateri nekdanji borci narodnoosvobodilnega boja in člani Zveze komunistov ter nekateri svojci žrtev t. i. belogardističnega nasilja, ki so menili, da „*oblast prehitro pozablja grozote druge svetovne vojne*“, ter kmetje, ki jim je bila dodeljena zemlja pobeglih nasprotnikov. V poročilu DSNZ LRS so citirali tudi slovenskega pravnika, politika in publicista Jakoba Mohoriča, ki je menil, da je bil zakon sprejet zaradi slabega gospodarskega stanja, ki bi ga vrnitev emigrantov izboljšala, ker bi se Jugoslavija tako lahko hitreje vključila v zahodni gospodarski blok pa tudi zaradi prinosa deviz. Mohorič je vzrok za predlog zakona iskal tudi v tem, da bi država z njim posredno ali neposredno pripravila do vrnitve nekatere „*pomembnejše emigrante*“, z njihovo vrnitvijo pa bi ostali, „*ki so proti Jugosla-*

19 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1949–1960, 1961–1963), Emigracija, 1959, 1–2.

20 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Nekateri odprti problemi, Ljubljana, 24. 2. 1964, 1–7.

21 ARS, AS 1931, t. e. 1154, Zakon o amnestiji z ekspezejem podpredsednik Zveznega izvršnega sveta Aleksandra Rankovića, 1962.

viji“, izgubili močno oporo. Podobnega mnenja naj bi bil tudi Edvard Kocbek in literarni zgodovinar Jakob Šolar.²² DSNZ je ugotavljala, da je imela slovenska politična emigracija do pričujočega zakona zelo odklonilen odnos.²³

Politično sovražno aktivna emigracija je sprejela zakon o amnestiji kot najbolj nevaren akt jugoslovanski oblasti v smeri nadaljnjega, hitrejšega razslojevanja in depolitizacije politične emigracije. Posledica tega je, da so se vodstva vseh politemigrantskih skupin zelo intenzivno angažirala na ublažitvi posledic v tej smeri. Taka akcija teče preko emigrantskega tiska, individualno-organizacijske dejavnosti in celo najbolj grobega teroriziranja in groženj z likvidacijami emigrantov, ki bi regulirali svoj status. Tudi policije zahodnih držav (npr. Avstrija, Nemčija, Švica itd.) preko zaslišanj, groženj in podobnih ukrepov odvrčajo emigrante d tega, da regulirajo svoj status.²⁴

DSNZ je predvidevala, da je celotna emigracija pod vplivom politične emigracije z njeno „sovražno“ propagando in pritiski. Sklepali so, da določene skupine politične emigracije pripravljajo načrt, da bodo amnestijo izkoristili za infiltracijo svojih ljudi v Jugoslaviji.²⁵ Skupine in posamezniki slovenske politične emigracije (npr. v ZRN krog, ki se je zbiral okoli duhovnika Josipa Demšarja, Narodni odbor za Slovenijo pod predsednikom Miho Krekom, krog Miloša Stareta, ustanovitelja buenosaireškega emigrantskega glasila *Svobodna Slovenija*²⁶, krog glasila *Ameriška domovina*, ki je izhajala v ZDA, Organizacija slovenskih protikomunistov za Evropo s sedežem v ZRN pod predsednikom Janezom Topliškom, Franjo Sekulec, podpredsednik Slovenske ljudske stranke in zaposlen na BBC v Londonu, tudi Vekoslav Farkaš, predsednik slovenske emigrantske skupine Stara Pravda v Londonu) ter emigrantska duhovščina, so v svojih glasilih dejansko opozarjali na pasti ter nejasnosti zakona,²⁷ npr. da sta ime in vsebina zakona upravičena le za resnične krivce po zakonu, nekdo, ki pa se zgolj bori proti komunizmu, ne izvaja kaznivega dejanja, s čimer torej ne more prejeti amnestije. Prav tako so

22 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-2, Zakon o amnestiji, Situacijsko poročilo: Komentarji o Zakonu o amnestiji, Državni sekretariat za notarje zadeve Ljudske republike Slovenije, Ljubljana, 4. 4. 1962, 1–6.

23 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-2, Zakon o amnestiji, Analiza sovražne aktivnosti emigracije v luči Izjave in Zakona o amnestiji, Državni sekretariat za notranje zadeve Ljudske republike Slovenije, Ljubljana, 28. 8. 1962, 3.

24 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-2, Zakon o amnestiji, Kratka ocena stanja med emigracij po sprejetem zakonu i amnestiji, 28, 6. 1962, 1–2.

25 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-2, Zakon o amnestiji, Kratka ocena stanja med emigracij po sprejetem zakonu i amnestiji, 28, 6. 1962, 3–4.

26 Časopis *Svobodna Slovenija* je začel izhajati kot ilegalna publikacija že leta 1941 v Ljubljani, od leta 1945–1947 je izhajal v Rimu, od leta 1948 pa v Buenos Airesu. Najprej je izhajal kot polmesečnik, kasneje kot tednik (Žigon, 2001, 94).

27 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-2, Zakon o amnestiji, Analiza sovražne aktivnosti emigracije v luči Izjave in Zakona o amnestiji, Državni sekretariat za notranje zadeve Ljudske republike Slovenije, Ljubljana, 28. 8. 1962, 4–10.

opozarjali, da gre morebiti za taktično potezo izvabiti čim več emigrantov in jih zapreti. Menili so, da je cilj zakona oslabiti slovensko politično emigracijo in vanjo vnesti razdor ter paralizirati njen vpliv. Politični emigranti so poudarili, da gre zgolj za gospodarsko ureditev razmer (saj bi z devizami emigrantov pomagali jugoslovanskemu gospodarstvu) in nikakršni akt humanosti oz. odpuščenja.²⁸

Zakon o amnestiji je tako pospešil delovanje slovenske politične emigracije, ki je menila, da gre pri zakonu za „*nevaren udarec*“ jugoslovanske oblasti. Ob opozarjanju na pasti zakona si je politična emigracija v začetku šestdesetih hkrati prizadevala tesneje povezati vse Slovence v inozemstvu v enotno organizacijo, ki bi imela svoje vrhovno predstavništvo na tujem. V ta namen so ustanovili Zvezo Slovencev v inozemstvu, ki je izdajala časopis *Vestnik*, po informacijah DSNZ so imeli pisarne v ZDA, Angliji, Argentini, Avstraliji, Avstriji, Franciji, Italiji in Kanadi. Aktivno pa so leta 1962 po sprejemu *Zakona o amnestiji* poleg *Vestnika* začeli izhajati tudi drugi časopisi, npr. *Novi časi* v Buenos Airesu, *Slovenska misel* ter *Slovenski dom* v Torontu. Tudi v slovenskih manjšinah v Italiji in Avstriji se je pokazala večja aktivnost zlasti dijaških in študentskih klubov, ki so pričeli izdajati svoja glasila, npr. *Mladi red* in *Mladje* na Koroškem, *Dijaški list* na Goriškem in *Literarne vaje* v Trstu. Ob časopisih so se kot odgovor za zakon pojavili tudi letaki, ki so bili poslani v Slovenijo, npr. *Poslanica slovenskemu narodu za novo leto 1962*, ki so ga natisnili v okviru Akcijskega odbora za samostojno Slovenijo (AONS) s sedežem v Trstu in pod katerim je bil podpisan Franc Jeza, letaki pa so bili naslovljeni tako na posameznike kot različne ustanove (npr. Vidi Tomšič, takrat predsednici ljudske skupščini, in Viktorju Avblju, predsedniku izvršnega sveta).²⁹ Vsebina letaka je pozivala k političnemu boju za samostojno Slovenijo.³⁰ Kasneje v letu 1962 je AONS ponovno natisnil podobne letake z naslovom *Slovenskemu narodu s podobno vsebino*.³¹

DSNZ je v splošnem poročilu o politični emigraciji naslednje leto (1963) ugotavljal, da je vsem ekstremnim slovenskim emigrantskim skupinam skupna ideja o samostojni Sloveniji.³² V DSNZ so priznavali, da delovanje politične emigracije po sprejetju *Zakona o amnestiji* sicer izključuje teroristične, diverzantske in druge

28 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-2, Zakon o amnestiji, Komentarji emigracije o Zakonu o amnestiji – II, Državni sekretariat za notranje zadeve Ljudske republike Slovenije, Ljubljana, 28. 4. 1962, 1–4.

29 ARS, AS 1931, t. e. 1176, AONS, Situacijsko poročilo: Število pošiljk letakov „Akcijskega odbora za neodvisno Slovenijo“ se je v času od 29/11-62 zmanjšalo. Sestavil Milan Gombač, 9. 1. 1963; AONS, Informacija: „Gibanje za samostojno slovensko državo“ – obdelava „Separatist“; anonimke „Akcijskega odbora za neodvisno Slovenijo“ iz Trsta, 23. 2. 1963.

30 ARS, AS 1931, t. e. 1176, AONS, Informacija: Pokret za samostojno slovensko državo Toronto – Obdelava „Separatist“, vključevanje tržaške mladine v Akcijski odbor za neodvisno Slovenijo, 17. 6. 1963; AONS, Informacija: Propagandna dejavnost Jeze Franca, vodje „Akcijskega odbora za neodvisno Slovenijo“ v Trstu (obdelava „Separatist“). Sestavil: Dušan Perme, 28. 3. 1964.

31 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-2, Zakon o amnestiji, Politična in diverzantska dejavnost tujine proti FLRJ, Poročilo sestavil: Jože Gostničar, Ljubljana, 5. 11. 1962, 1–3.

32 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-2, Zakon o amnestiji, Analiza premikov v emigraciji v dobi od sprejetja zakona o amnestiji do danes, Ljubljana, 26. 3. 1963, 9.

subverzivne akcije, vendar so si za cilj postavili, da morajo ostati pozorni nanje, saj se predstavniki politične emigracije poslužujejo zlasti možnosti širokega kontakta s Slovenci v inozemstvu, organiziranih zvez in novih beguncev, ki predstavljajo bogat vir informacij, predvsem vojaškega in gospodarskega značaja.³³ Leta 1964 so izrazili naslednje mnenje: „Značilno je, da ekstremna emigracija v zadnjem času usmerja svojo dejavnost na pridobivanje mlajših povojnih emigrantov za krepitev svojih organizacij. Te emigrante, predvsem razne fanatike, izkoriščajo za ekstremne akcije.“³⁴

NALOGE, CILJI IN METODE SLOVENSKE POLITIČNE POLICIJE PRI OBRAVNAVI SLOVENSKE POLITIČNE EMIGRACIJE

Delovanje slovenske politične policije v tujini se je v šestdesetih, ko so tedanje jugoslovanske oblasti odprle meje in omogočale svojim državljanom odhod v zahodno Evropo, okrepilo. Iz ohranjenega arhivskega gradiva je mogoče razbrati, da se je znašla pred zahtevno nalogo; v prvi vrsti v smislu nadzora politične emigracije, pa tudi zdomcev, različnih povratnikov iz tujine, štipendistov, študentov na univerzah v tujini, udeležencev študijskih potovanj, zaposlenih v podružnicah slovenskih podjetij v tujini. Nadzor nad vsemi omenjenimi kategorijami je izviral iz bojazni, da se bodo državljani v tujini navzeli vpliva protirežimskih idej in jih prinašali v Jugoslavijo. Obstajala pa je tudi bojazen, da bi jugoslovanski državljani v tujini postali sodelavci tujih obveščevalnih služb (Jenuš, 2013, 63). Pri svojem delovanju je uporabljala prikrita metoda dela: preverjanje pisem, prisluškovanje telefonskim pogovorom, tajnim preiskavam prebivališč, poslovnih prostorov, hotelskih sob, vozil idr. Pogosta metoda je bila tudi stalno tajno opazovanje in spremljanje ljudi, o čemer niso odločala sodišča, ampak kar politična policija. V SFRJ je obstajal tudi tajni uradni list SFRJ, kot tudi posebni tajni podzakonski predpisi. Slednji so urejali vprašanja s področja državne varnosti in obrambe države in ohranjali totalitarno oblast (Šturm, Dornik Šubelj & Čelik, 2003, 7–8).

Po reorganizaciji slovenske varnostno-obveščevalne službe (in preimenovanju iz UDV v SDV) leta 1967 je za analizo in poročila o slovenski politični emigraciji skrbel zlasti III. sektor SDV v sodelovanju z drugimi oddelki in institucijami. Njegove glavne naloge so bile zbiranje podatkov o tako imenovanem notranjem in zunanjem sovražniku (slovensko zamejstvo in emigracija), prepoznavanje ter sledenje avtorjem in razpečevalcem takrat ilegalnega tiska, parol, anonimk ipd. ter preprečevanje takšne dejavnosti (Šela, Hazemali & Melanšek, 2020, 824–825). SDV je izvajala tako naloge tajne politične policije kot tudi „naloge obveščevalne službe v tujini in protiobveščevalne službe doma“. Njene naloge so bile še varovanje državnih meja

33 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-2, Zakon o amnestiji, Politična in diverzantska dejavnost tujine proti FLRJ, Poročilo sestavljen: Gostničar Jože, Ljubljana, 5. 11. 1962, 3.

34 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Dejavnost slovenske politične emigracije, Odboru Izvršnega sveta za notranjo politiko, RSNZ SRS, Ljubljana, 16. 9. 1964, 3.

in političnega vrha. Za komunistično oblast je politična policija obvladovala vse plati družbenega življenja in nadzorovala ter kaznovala posameznike ali družbene skupine, ki so delovale iz „želenih miselnih agend in bi s tem lahko predstavljali nevarno opozicijo tedanji *politični ureditvi*“. Slovenska tajna politična policija je ščitila partijsko oblast tudi v tujini, kjer so delovali s klasičnim obveščevalnim delom, zbirali podatke ter spremljali dejavnike, ki bi lahko potencialno negativno vplivali na komunistični režim doma (Jenuš, 2013, 63).

Posebno pozornost je slovenska politična policija v tujini posvečala zlasti t. i. ekstremni politični emigraciji. Za težavo je UDV v začetku šestdesetih videla med drugim pošiljanje finančnih sredstev iz emigracije na območje LRS, nad katerim naj bi imeli premalo pregleda, saj bi lahko v nekaterih primerih šlo za financiranje v propagandno-politične namene. Za leto 1959 so ugotavljali, da je bilo iz tujine na Slovensko nakazanih preko 130.000.000 deviznih dinarjev. Nadalje so izpostavili težavo obveščevalne dejavnosti emigrantskih organizacij. Splošna ugotovitev UDV je bila, da so se tuje obveščevalne službe znašale tako na nove begunce kot na posamezne emigrante iz emigrantskih organizacij.³⁵ Njihov cilj je bil zbiranje podatkov politične narave, ki bi obveščevalnim službam služili pri diskreditaciji Jugoslavije v tujini. „*Za dosego svojih ciljev izkoriščajo predvsem [...] pohlep ljudi za tujo valuto, ker običajno tak človek gleda, da v inozemstvu prihrani nekaj denarja.*“³⁶

Leta 1960 so v poročilu o politični emigraciji zapisali, da je za angažirano delo za spremljanje emigracije v UDV zaposlenih 118 ljudi, od tega 13 v tujini, 51 v LRS ter 54 v ostalih službah DSNZ. Pisec poročila je dodal, da so vsi ti zaposleni na zelo nizko-kvalitetni stopnji in tako ne dosegajo ciljev, ki si jih služba zadaja. Tako je UDV tega leta in tudi nekaj let poprej delovala zlasti na informativnem spremljanju „sovražne“ emigracije in dopolnjevanju splošne evidence o emigraciji.³⁷ Sledeč tej ugotovitvi je bila agentura glede števila sodelavcev in rednih zvez

35 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Politična emigracija, Ljubljana 8. 7. 1960, 10.

36 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1949–1960, 1961–1963), Emigracija, 1959, 1–2, 5.

37 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Politična emigracija, Ljubljana 8. 7. 1960, 14. Za primerjavo lahko navedemo podatke iz leta 1959, ko je za spremljanje delovanja politične emigracije bilo nastavljenih 11 agentov, 8 informatorjev in tako imenovani 3 „zvezniki“. V agenturni mreži je tako bilo nastavljenih 22 oseb. 15 jih je delovalo v tujini (od tega 7 iz oddelkov državne varnosti), 7 na domačem terenu. V to številko je zaobjeta le tako imenovana „agentura“ na terenu, ki je izvajala neposreden nadzor nad „objekti obdelave“, ne pa tudi predstavniki ostalih služb DSNZ, ki so se v spremljanje sovražne aktivnosti emigracije vključevali po potrebi. Če analiziramo delovanje te mreže, se podatki občutno povečajo. V spremljanje emigracije je tako bilo vključenih še dodatnih 53 notranjih in 21 zunanjih sodelavcev ter 76 oseb, ki so bile angažirane po referatih za kontrolo potovanj – med njimi denimo Gorica, Koper, Novo mesto, Kranj, Celje, Ljubljana, Maribor in Murska Sobota. Ocena njihove uspešnosti tudi po tem poročilu ni bila pohvalna, saj naj bi glede na število vseh vpletenih, teh je bilo 172, bil izplen nezadovoljiv. „*Pretežni del agenture okrajev odpade na sodelavce, ki so bili v glavnem na kontroli zvez emigrantov v državi, poleg tega pa je v gornjem številu zajeta tudi manj kvalitetna agentura.*“ (ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1949–1960, 1961–1963), Emigracija, 1959, 7–8).

na terenu nezadostna. Njene aktivnosti so se tako v veliki meri omejevale skoraj izključno na informativno ugotavljanje posameznih dogodkov, razčiščevanje t. i. deliktov in sovražnih akcij brez pravih možnost ofenzivnega posega v nastale težave.³⁸ Izpostavili so tudi, da je del agenture, ki deluje v tujini, visoko kvalificiran in da je šlo za „*intelektualno močne ljudi, z lastnimi idejami in političnim konceptom*“, vendar njihovega potenciala ni bilo možno izkoristiti. Pri spremljanju emigracije v tujini je UDV posebno izpostavljala vprašanja komunikacij in delovanje agenture v tujini. „*Osnoven problem v tem pregledu je redna in hitra zveza z agenturo. Te praktično ni (z malimi izjemami), ker pretežni del zvez leži na zveznikih, ki potujejo na kontakte iz Jugoslavije in so vezani na vse postopke za izstavitev tuje vize.*“³⁹ Vsi tovrstni postopki, četudi je tajna politična policija imela razdelane metodologije za njeno izvedbo, pa so imele veliko nevarnost za kompromitacijo zveze. Edina rešitev za to težavo je bila, po mnenju UDV, redna zamenjava zvez na terenu, kar pa je bil dolgotrajen in hkrati tvegani postopek. Še posebno, če so zveze pridobivali iz vrst emigracije, ta namreč Jugoslaviji ni bila naklonjena. Hkrati pa je bilo potrebno upoštevati dejstvo, da slovenska politična emigracija ni bila organizirana iz enega centra in torej ni delovala usklajeno, med seboj pa si je velikokrat tudi nasprotovala.⁴⁰

Zvezni sekretariat za notranje zadeve je leta 1961 posredoval tudi *Instrukcijo o novem tretmaju jugoslovanske emigracije*. V osnovi jo je razdelil na t. i. „lojalno“ in „pozitivno“ ter „sovražno aktivno“. Pod prvo so spadali izseljenci, ki so v tujino odšli iz ekonomskih ali družinskih razlogov, vojni ujetniki, ki so se v številnih primerih vrnilo šele mesece ali leta po koncu vojne, kar je tudi vplivalo na zmožnost njihove ponovne integracije v družbo (Lampe, 2020, 780–781), interniranci, delavci, oficirji in vojaki, ki so bili na delu med drugo svetovno vojno zunaj območja Jugoslavije, določeni pripadniki kvizlinških enot, begunci, mladoletniki in turistični potniki. Med „sovražno emigracijo“ so spadali t. i. vojni zločinci, ugledni uradniki, voditelji, višje poveljniško osebje in posamezniki, ki so bili najaktivnejši člani kolaborantskih vojaških formacij, vidnejši uradniki nekdanjih političnih strank in uradniki sovražnih organizacij ne glede na čas odhoda iz države, emigranti v državah, ki so sovražne do FNRJ.⁴¹

Po *Zakonu o amnestiji* so pri UDV prejeli nova navodila tako za operativno kot informativno delo obveščevalno-varnostne službe. Glavni vrsti nalog sta obsegali obdelavo in nadzor individualiziranega „sovražnika“ in preventivno delo. Za glavne naloge so si postavili: postavljanje „kvalitetnih“ sodelavcev v emigrantske organizacije; v celoti nadzirati družine in druge zveze politične emigracije; dobro sodelovanje z ostalimi službami; se bolj informirati o re-

38 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1949–1960, 1961–1963), Emigracija, 1959, 9–10.

39 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1949–1960, 1961–1963), Emigracija, 1959, 9.

40 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1949–1960, 1961–1963), Emigracija, 1959, 9.

41 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Instrukcija o novom tretmanu jugoslovanske emigracije, 1961, 1–2.

patriirancih in povratnikih; povečati kontrolo na gospodarskih, prometnih in drugih objektih ter državnih mejah; posebno pozornost posvetiti osebni varnosti državnih in partijskih voditeljev.⁴²

Aktivnejše delovanje politične emigracije po sprejemu zakona, ki so ga sicer jemali za uspešnega, saj je v enem letu (poročilo s 17. septembra 1963) po sprejetju zakona v Slovenijo repatriiralo 185 oseb, v dveh (poročilo 1. avgusta 1964) pa 321 oseb iz Avstrije, ZRN, Italije, Francije, Kanade, Avstralije, Argentine, Brazilije, ZDA, Danske, Venezuele, Velike Britanije, Nizozemske, Švedske in Tunizije,⁴³ je torej slovensko tajno politično policijo ponovno opozorilo nanje, saj so bili prepričani, da je politična emigracija pojem, ki odмира, leta 1962 pa so spoznali, da se pravzaprav pomlajuje. To je po analizah DSNZ predstavljal kompleksen politični problem z vedno bolj negativnimi aspekti.⁴⁴ Sovražna dejavnost slovenske politične emigracije se je namreč po mnenju slovenskih represivnih organov stopnjevala: „[...] pod direktnim ali indirektnim vplivom srbske in hrvaške politične emigracije [...]“ je bilo možno tudi pri slovenski politični emigraciji srečati pojav ekstremnih aktivnosti političnega diverzantstva in terorističnih dejavnosti.⁴⁵ UDV je tako v poročilu iz marca 1963 izpostavila predvsem tri kategorije emigrantov, ki so bile deležne večje pozornosti.

Prvo kategorijo je sestavljal številčno manjši del sovražne aktivne, predvsem pojvne emigracije, ki se je orientiral na ekstremno dejavnost proti FLRJ. Med njimi so izpostavili zlasti Organizacijo slovenskih protikomunistov (OSP), Akcijski odbor za neodvisno Slovenijo v Trstu in Zvezo študentov v emigraciji, ki so obsojale politiko pasivnega čakanja na „ugoden moment“ kot oportunistično zavlačevanje in zahtevale takojšnjih akcij. Zanje, je UDV zapisala, da je značilno povezovanje z najbolj ekstremnim delom hrvaške in srbske politične emigracije, zaradi česar so „v sebi skrivali zelo nevaren potencial“.⁴⁶

Drugo kategorijo je sestavljal del emigracije, predvsem intelektualci in srednja generacija emigrantov, ki naj bi po mnenju UDV vedno bolj opuščali misel, da je bilo mogoče spremembe doseči z vključevanjem v organizacije starih predstavnikov politične emigracije. Zato so se orientirali drugam in pričeli sodelovati z zahodnimi političnimi in strokovnimi krogi. Mednje so denimo prištevali predstavnike

42 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Nekateri odprti problemi, Ljubljana, 24. 2. 1964, 2.

43 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-2, Nekateri problemi v zvezi z repatriiranci na osnovi Zakona o amnestiji, Predsedniku odbora Izvršnega sveta za notranjo politiko, Republiški sekretar Riko Kolenc, Ljubljana, 17. 9. 1963, 2; Izvajanje Zakona o amnestiji in zadržanje emigrantov, ki prihajajo na obisk v domovino, 1. 8. 1964.

44 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-2, Zakon o amnestiji, Analiza premikov v emigraciji v dobi od sprejetja zakona o amnestiji do danes, Ljubljana, 26. 3. 1963, 1–13.

45 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-2, Emigracija, 25. 3. 1963, 1; MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 3–4.

46 Pri tej kategoriji emigracije je potrebno izpostaviti, da je UDV zaznavala, da so se slovenski politični emigranti vse bolj aktivno vključevali v najbolj ekstremne organizacije denimo hrvaške emigracije (prim. HOP, HNO, HDO) (ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-2, Emigracija, 25. 3. 1963, 1).

Študijskega centra za jugoslovanske zadeve v Londonu in nekatere posameznike, kot denimo Ludvika Vrtačiča v Freiburgu in Edija Gobca v ZDA.⁴⁷ Za slednjega je zanimivo, da je Arhiv Republike Slovenije leta 2017 prevzel prvi del pomembne zbirke bogatega arhivskega gradiva o Slovencih in o slovenskem prispevku ZDA in svetu.⁴⁸ UDV je menila, da je namen teh organizacij in posameznikov bil ustvarjanje sovražnega razpoloženja z Jugoslaviji sovražno propagando. Kot skupno značilnost te skupine so videli, da so na tak ali drugačen način sodelovali s tujimi obveščevalnimi službami – bodisi kot agenti ali zveze. Med njimi je UDV izpostavljala angleško⁴⁹ in ameriško obveščevalno službo.⁵⁰

Tretjo kategorijo so tvorili emigrantski duhovniki. Emigrantska duhovščina si je prizadevala za združevanje in povezovanje vseh slovenskih izseljencev (političnih emigrantov, predstavnikov manjšine), neglede na njihovo strankarsko opredelitev ali na versko-nacionalno osnovo, delovanje v cerkvenih-društvihih organizacijah in prosvetnih organizacijah. Po mnenju UDV naj bi jo vodil boj za ohranitev vere in slovenstva. Čeprav bi pristop lahko bil razumljen pozitivno, je represivne organe skrbel potencial, ki ga je tovrstno delovanje imelo. „*Gre za zasovno delo z emigracijo in v tem okviru formiranje razpoloženj te mase našega življa v odnosu do Jugoslavije.*“⁵¹

Po pregledu obširnih in številnih poročil RSNZ, lahko rečemo, da se je angažma za konkretno spremljanje, nadzorovanje politične emigracije ter preprečevanje njenega delovanja od srede šestdesetih let stopnjeval. Dejavnost slovenske politične emigracije se je namreč povečala, njeno delovanje pa je postalo predvsem aktivno politično, obveščevalno in propagandno. Kot so ocenili pri UDV je svojo „sovražno“ aktivnost začela usmerjati na mednarodno politično področje, tuje politične kroge in javno mnenje, emigracijo v celoti, slovenske manjšine, slovensko delovno silo na tujem in tudi neposredno na ozemlje Slovenije.⁵²

Slovenska politična emigracija je tako po mnenju UDV vlagala velike napore za doseg največje možne enotnosti jugoslovanske politične emigracije, ki naj bi imela za skupen cilj neokrnjeno Jugoslavijo, vendar z zahodno demokratično ureditvijo. S tem namenom naj bi bilo za emigracijo nujno, da oblikuje neko jedro, saj je veljala za izredno razbito, in v tem smislu nek minimalni program. Emigracija naj bi pri tem stavila na povezovalni potencial raznih društev in organizacij, ki sicer navzven naj ne bi imele izrazitega političnega obeležja – je pa to bil seveda prvi korak ali stik, s

47 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-2, Emigracija, 25. 3. 1963, 1.

48 Delo, 7. 8. 2017: Arhiv RS obogaten z zbirko o vidnejših osebnostih slovenskih korenin (<https://old.delo.si/kultura/razno/arhiv-rs-obogaten-z-zbirko-o-vidnejših-osebnostih-slovenskih-korenin.html>, 2. 4. 2021).

49 Več o spremljanju britanske obveščevalne službe s strani SDV prim. Bajc, Melanšek & Friš, 2020.

50 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-2, Anton Kovič, Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Ljubljana – oktober 1963, 4.

51 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-2, Emigracija, 25. 3. 1963, 1; MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 5. Prim. tudi: MA 3200-1, Emigracija na splošno, nedatirano, 1964, 2–3.

52 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija in njeno sovražno delovanje proti Jugoslaviji, 10. 3. 1966, 13. Glej tudi: MA 3200-2, Emigracija, 25. 3. 1963, 2.

pomočjo katerega je bilo mogoče emigracijo vezati nase. S pomočjo propagandnega dela naj bi vzpostavili „stik“ s somišljeniki v domovini in v diaspori, kot tudi „pravilno“ informirali zahodno javnost o stanju v Jugoslaviji.⁵³

Izhajajoč iz zapisanega torej ne preseneča, da se je delovanje UDV v tujini zelo okrepilo. Tudi zato, ker so tedanje jugoslovanske oblasti odprle meje in omogočale svojim državljanom odhod v zahodno Evropo. Iz ohranjenega arhivskega gradiva je mogoče razbrati, da se je UDV znašla pred zahtevno nalogo: v prvi vrsti nadzorovanjem politične emigracije, tudi zdomcev, povratnikov iz tujine, štipendistov, študentov na univerzah v tujini, udeležencev študijskih potovanj, zaposlenih v podružnicah slovenskih podjetij v tujini. Nadzor nad vsemi omenjenimi kategorijami je izviral iz bojazni, da se bodo državljani v tujini navzeli vpliva protirežimskih idej in jih prinašali v Jugoslavijo. Obstajala pa je tudi bojazen, da bi jugoslovanski državljani v tujini postali sodelavci tujih obveščevalnih služb (Jenuš, 2013, 63) in drugih „ustreznih“ institucij, zlasti v ZDA, ZRN, Veliki Britaniji, Avstraliji, Franciji in Španiji.⁵⁴ „*Del emigracije, predvsem povojne [...]*“, je zapisala UDV v študiji o slovenski politični emigraciji iz oktobra 1963, „[...] teži in se orientira na izrazito ekstremno aktivnost, diverzije, teror, organizacijo odporiških odborov itd., z izrazito tendenco prenašanja te aktivnosti v Jugoslavijo.“⁵⁵

V poročilu z dne 6. marca 1965 so zapisali, da delo UDV glede na zastavljene cilje in naloge v prejšnjih letih ni (bilo) povsem učinkovito, saj je zlasti informativno ter manj operativno in intenzivno. Število političnih emigrantov se je namreč večalo, prav tako njihov vpliv na delavce na začasnem delu in bivanju na tujem, tudi politična dejavnost v slovenskih manjšinah ter begunskih taboriščih je bila slabo nadzorovana, delno krivdo za nezadovoljive rezultate pa so pripisovali tudi slabi strukturi službe, nizkemu nivoju kvalitete sodelavcev, slabi organizaciji zvez, kadrovske problematiki, nepopolno analitično obdelavi emigrantskega tiska, ter „*nekontinuirano delo z inozemsko mrežo*“.⁵⁶

V sredini šestdesetih je UDV negativne posledice delovanja slovenske politične emigracije videla predvsem v uspehu emigrantov za diskreditacijo Jugoslavije v določenih političnih in znanstvenih krogih ter javnosti v tujini, v zaviranju procesa hitrejšega razslojevanja in depolitizacije, v konkretnih javnih akcijah proti Jugoslaviji v inozemstvu ter v sami jugoslovanski državi zlasti pri obveščevalni dejavnosti preko jugoslovanskih (slovenskih) državljanov, propagandni dejavnosti na Slovenskem, razširjenih političnih idejah, ki prihajajo od politične emigracije od zunaj, in od tistih, ki so se vrnilo ipd.⁵⁷ Čeprav v več poročilih konstantno zaznavamo komentarje, da

53 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 6.

54 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Obveščevalna in subverzivna dejavnost preko politične emigracije, 24. 8. 1968, 1.

55 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 6.

56 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija, Ljubljana, 6. 3. 1965, 1–5.

57 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija in njeno sovražno delovanje proti Jugoslaviji, 10. 3. 1966, 17.

slovenska politična emigracija ne predstavlja večje grožnje jugoslovanskemu sistemu, pa so hkrati opozarjali, da bi slovenska politična emigracija „predstavljala za vsa naša družba in SDV potencialnega sovražnika v pogojih izrednega stanja“, zlasti ker je Slovenija predstavljala „teritorialno prehodno področje za izvrševanje sovražnih akcij v ostalih republikah“.⁵⁸

Naloge, cilji in metode SDV so tako postali konkretni. Sredina šestdesetih je pri RSNZ prinesla ugotovitve, da politične emigracije v prihodnje ne gre podcenjevati, saj naj bi s pomočjo mlajše generacije skušali „graditi sovražno akcijo proti Jugoslaviji“. Potencialno nevarnost so tako obveščevalni in represivni organi videli v politično-obveščevalni dejavnosti. Emigracija se je namreč zanimala za podatke in informacije o jugoslovanskih političnih in upravnih organih, „[...] v najširšem smislu pa za politično, upravno, kulturno-prosvetno in gospodarsko področje.“ Zanimali naj bi jih predvsem podatki, ki bi jih bilo mogoče koristiti za diskreditacijo Jugoslavije na Zahodu, kot so odnos akademske mladine in mlade inteligence do družbene ureditve, vprašanje kulturne svobode, šovinizma v nacionalnih vprašanjih oz. nacionalno vprašanje nasploh, kot tudi pojav razdora znotraj posameznih skupin in odnosa do Vatikana ter Cerkve.⁵⁹

Pomembno sredstvo slovenske politične emigracije je bila propaganda. V študiji iz leta 1963 so tako glede tega zapisali, da si je slovenska politična emigracija prizadevala povečati kvaliteto in aktualnost svojega tiska, da bi se lažje odzvala na aktualna politična vprašanja. V ta namen so tako pričeli z izgradnjo mreže dopisnikov v tuje liste in izkoriščati vse možnosti propagande, ki jim jo je nudilo sodelovanje v mednarodnih, emigrantskih in drugih organizacijah. Zlasti so se najrazličnejše emigrantske organizacije trudile, da bi svoj tisk plasirale med slovenske (jugoslovanske) državljane, ki so bili na raznih legalnih potovanjih po svetu.⁶⁰ UDV je kljub vsemu ugotavljala, da vsaj v šestdesetih letih, emigracija pri svojih prizadevanjih ni bila pretirano uspešna. Na voljo je imela kar 136 emigrantskih časopisov⁶¹ in predvsem za v Evropi izhajajoče je ugotavljala, da so bili Jugoslaviji sovražno naravnani.⁶²

Označili so, da je slovenska politična emigracija med najmanj agresivno kategorijo, a se zateka k milejšim načinom poskusov „rušenja obstoječe družbene ureditve v Jugoslaviji“, se infiltrira v vse veje števil izseljenskih organizacij in jih poskuša usmeriti v protijugoslovansko dejavnost ter predstavlja podporo ekstremnim orga-

58 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Problemi SDV SR Slovenje v odnosu na obdelavo sovražne politične emigracije, 24. 8. 1968, 1.

59 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 13.

60 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 22.

61 53 jih je izhajalo v zahodni Evropi, od tega 21 v ZR Nemčiji (ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 22).

62 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 22.

nizacijam. Ugotovili so, da vprašanje politične emigracije ni zgolj problem državne varnosti, temveč so ga označili za širši družbeno-politični problem. V ta namen so sprejeli nove načine in pristope k problematiki politične emigracije, saj naj bi bilo nujno intenzivneje pristopati k akcijam razslojevanja, pasivizacije in depolitizacije emigracije ter jo pretvoriti v ekonomsko migracijo, pri čemer so želeli izkoristiti med drugim situacijo in možnosti, ki so nastale po sprejetju *Zakona o amnestiji*.⁶³ UDV si je na podlagi reševanja teh težav zadala naslednje naloge:

*V naši orientaciji moramo izhajati iz širših pozicij in pri tem koristiti vse možnosti, ki se nam nudijo (kontrola potovanj, naši državljani na delu v inozemstvu, ustvarjanje novih pozicij pri izseljeništvu pa tudi v določenih krogih lojalne politične emigracije v SFRJ itd.). Razumljivo je, da mora biti naše ofenzivno delo predvsem usmerjeno na organizatorje in nosilce ter izvrševalce ekstremne aktivnosti, vendar moramo naše akcije usmeriti tudi na širšem planu v smislu zaostrovanja in potenciranja obstoječih ter ustvarjanjem novih nesoglasij in sporov, z ustvarjanjem strahu in nesigurnosti, politične promitacije ter zoževanje baz za sovražno delovanje.*⁶⁴

Hkrati so se pri politični policiji v šestdesetih začeli zavedati tudi vpliva politične emigracije na vedno več delavcev na začasnem delu in bivanju v tujini (število delavcev se je po odprtju jugoslovanskih mej leta 1963 potenciralo), ki naj bi ob povratku v SRS spuščali „*razne negativne antisocialistične vplive v svojo okolico*“. Z odhajanjem Slovencev na delo v tujino so se pred politično policijo postavile nove naloge, saj so z „*novo emigracijo*“ odhajali tudi delavci in strokovnjaki iz Zveze komunistov Slovenije (ZKS) – politično policijo je skrbelo za njihovo „*vzgojo*“, vedno bolj pa jo je začel zanimati tudi odnos ekonomske migracije do Jugoslavije (Drnovšek, 1998, 244–245).

UDV je domnevala, da emigracija na delavce pritiska z grožnjami, fizičnimi napadi, „*preko svojih zvez s policijo na tujem vnaša med nje psihozo strahu*“ ter pridobiva nove člane s korupcijo, in sicer: „*Emigranti nastopajo kot posredniki za cenejše nakupe, zaposlitev, pribavo določenih dokumentov ipd. Ta dejavnost predstavlja za nas resen problem in to predvsem zaradi moralno političnega kvarjenja naših ljudi.*“⁶⁵ Slovenska politična emigracija naj bi poskušala do njih prodirati tako s tiskom kot z organizacijo slovenskih šol (zlasti večernih šol, kjer je bil osnovni poudarek na slovenščini in verouku), prireditve v bližnjih lokalih, kjer je koncentracija slovenskih delavcev na tujem večja, gradnjo slovenskih domov, kjer se je

63 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Problemi SDV SR Slovenje v odnosu na obdelavo sovražne politične emigracije, 24. 8. 1968, 4–5.

64 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Problemi SDV SR Slovenje v odnosu na obdelavo sovražne politične emigracije, 24. 8. 1968, 5–6.

65 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Naši državljani na delu v inozemstvu, točen datum neznan, 1964, 13–16.

načeloma odvijalo vse društveno, kulturno-prosvetno in zabavno življenje.⁶⁶ Kljub temu so ocenjevali, da je včlanjevanje v emigrantske organizacije s strani delavcev minimalno oz. gre zgolj za osamljene primere (zapišejo okoli 300 primerov), vendar pa so opozorili na vpliv emigrantske duhovščine, ki naj bi bil veliko večji.⁶⁷ Po letu 1963 sicer naj ne bi opažali več napadov „*teroristično diverzantskih skupin*“, naj bi se pa povečale „*politične oblike boja*“, zlasti zaradi pomlajevanja in boljše izobrazbe emigrantov.⁶⁸ SDV je zato glede slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v tujini sredi šestdesetih predvidevala več angažiranosti „*pozitivnih*“ delavcev in članov Zveze komunistov Jugoslavije, ki bi se infiltrirali v emigrantske skupine in poskušali zaustaviti oz. se zoperstaviti „*pritiskom*“ politične emigracije. Za naloge si je postavila tudi ustvariti oporišča v inozemstvu, ki bi se politično zoperstavila politični emigraciji, razširiti mrežo sodelavcev SDV za pridobivanje informacij, angažirati ljudi, ki bi se infiltrirali med „*sovražno emigracijo*“ in bi pomagali pri „*določenih konkretnih akcijah*“ (za primer so zapisali onesposabljanje tiskarn, uničevanje propagandnega materiala ipd.), povečati število razgovorov z delavci, ki imajo namen oditi na delo in začasno bivanje v tujino ter privzeti represivnejše ukrepe proti tistim, za katere so ugotovili, da „*so se v inozemstvu škodljivo ali sovražno obnašali ali bili poslani po nalogah emigracije*“.⁶⁹

Tako je v zadane cilje in naloge za nadaljnje delo glede politične emigracije sredi šestdesetih let RSNZ poskušal za problem emigracije vključiti vsa področja dela Sekretariata pa tudi izven njega (državno varnost, milico, občinske organe za notranje zadeve, Slovensko izseljensko matico idr.), ki bi o emigraciji morala biti ustrezno informirana (poznati prijatelje, svojce in zgodovino emigrantov) ter bi morala poznati metode in oblike „*sovražnega*“ delovanja.⁷⁰ Za naloge so predvidevali pisanje in razširjanje letakov s ciljem zaostrovati spore med emigracijo, „*razbijanje emigrantskih kongresov, konferenc, shodov in političnih manifestacij*“. Pri tem naj bi izkoristili vse svoje informatorje in agente, ki naj bi se „*v borbi proti sovražni dejavnosti emigracije*“ posluževali zlasti dezinformacij za namene širjenja nezaupanja emigraciji in razdiranje enotnosti, fizičnega nasilja in ostalih sredstev „*za motenje normalnega dela teh shodov*“, pri čemer so predvidevali celo uporabo raznih kemikalij (v poročilu ni navedeno, katere kemikalije naj bi bile predvidene za morebitno uporabo, zgolj njihove učinke), ki izzivajo srbež, solze, smrad ipd.⁷¹ Tajna politična policija je

66 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Informacija o slovenski politični emigraciji, datum neznan 1969, 30.

67 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Obveščevalna in subverzivna dejavnost preko politične emigracije, 24. 8. 1968, 2.

68 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Informacija o slovenski politični emigraciji, datum neznan 1969, 6.

69 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Naši državljani na delu v inozemstvu, točen datum neznan, 1964, 9.

70 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Naši državljani na delu v inozemstvu, točen datum neznan, 1964, 10.

71 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na splošno, nedatirano, 1964, 6.

bila primarno angažirana za preprečevanje najbolj ekstremnih oblik „sovražnega“ delovanja ter je sodelovala ali sama izvajala akcije nad vso jugoslovansko in ne le slovensko emigracijo. Obdelovala in spremljala je delovanje emigracije v korist tujih obveščevalnih služb na področju Slovenije in tujine, obdelovala je obveščevalno „problematične“ povratnike, proučevala in dokumentirala je vse gradivo, ki je obravnavalo „sovražno“ delovanje, o ugotovitvah informirala zainteresirane institucije tudi izven RSNZ.⁷²

Kljub temu so si za najnujnejšo nalogo postavili konkretnije operativno delo in konstantni nadzor nad posamezniki (zlasti Francem Jezo, Janezom Zdešarjem, Ljubom Sircem, ob koncu šestdesetih pa še Vladimirjem Levstikom) ter emigrantskimi političnimi organizacijami, vzpostavitev operativnih lokacijskih točk (npr. lokalov v bližini krajev, kjer je emigracija sestankovala), povečanje delovne sile med sodelavci, se osredotočati na preventivno delo pri kontroli potovanj in boljše sodelovanje med SDV in ostalimi službami RSNZ.⁷³

Ob koncu šestdesetih je v splošnem poročilu SDV navedla, da je za emigracijo opravila 21 obdelav, zasegla 1385 legalno ali ilegalno poslanega gradiva v slovenščini in 41 v ostalih jugoslovanskih jezikih, povečala spremljanje dveh „sovražno aktivnih“ emigrantov, ki sta obiskala SRS ter izvedla 5 operativnih akcij proti emigrantom ostalih republik Jugoslavije.⁷⁴

SPREMLJANJE EMIGRANTSKIH ORGANIZACIJ

Slovenska politična emigracija je svojo dejavnost širila zlasti v okviru raznih emigrantskih organizacij. Pri slovenski politični policiji so bili v šestdesetih pozorni na vse organizacije, ki so jih smatrali za „sovražne“ jugoslovanskemu političnemu sistemu. Zanimivo je, da je skozi vsa šestdeseta poudarjala, da slovenska politična emigracija ne predstavlja posebne grožnje, pa vendar so problematiki emigrantov in emigrantskega tiska posvečali zelo veliko, če ne največ pozornosti, natančno ter neumorno spremljali in analizirali vsako izdano publikacijo, časopis, revije in brošure in vse dejavnosti emigrantov, ki so se zbirali v okviru emigrantskih organizacij, ter njihov vpliv na v tujini živeče Slovence. V celotnem desetletju so z nadzorom s strani politične policije bile pokrite vse tuje države, kjer so obstajale večje organizacije slovenske politične emigracije. Skozi celotno desetletje so poskušali za namene lažje in bolj specifične analize slovensko politično emigracijo predalčkati in jo deliti na posamezne frakcije: poskušali so z razdelitvijo glede na manj in bolj „sovražno“ delovanje, nato glede na cilje slovenske politične emigracije“, pa glede na metode delovanja ter ob koncu šestdesetih glede na idejne usmeritve.

72 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Problemi SDV SE Slovenije v odnosu na obdelavo sovražne politične emigracije, 24. 8. 1968, 1–4.

73 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija, Ljubljana, 6. 3. 1965, 1–2; MA 3200-1, Problemi SDV SE Slovenije v odnosu na obdelavo sovražne politične emigracije, 24. 8. 1968, 4.

74 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Problemi SDV SE Slovenije v odnosu na obdelavo sovražne politične emigracije, 24. 8. 1968, 4.

Začetek šestdesetih v svetu je zaznamovala zlasti mednarodna politična situacija, izražena skozi blokovska nasprotja med ZDA in Sovjetsko zvezo oz. Zahod – Vzhod, zaradi česar so se v zahodnih državah začele krepiti protikomunistične „kampanje“. To se je odražalo tako zunaj države kot tudi v njej. Zaostrovanja so se pojavljala tudi v jugoslovanskem vrhu, saj se je tudi slovensko časopisje s kulturnimi revijami udejstvovalo s članki o kritičnih pogledih na politična, družbena in nacionalna razmerja (prevladovala so teme o demokratizaciji kulturnega in političnega prostora), ki jih je pisala slovenska kulturna inteligenca (Šela & Friš, 2017, 825), začela pa so se pisati tudi dela, ki so odpirala tabuizirane teme, kot so bile likvidacije, Goli otok ipd. (Nežmah, 2020, 131–132). Pri UDV so v poročilu iz oktobra 1963 tako beležili,⁷⁵ da od začetka šestdesetih opažajo porast „sovražne“ aktivnosti proti Jugoslaviji tako v inozemstvu kot tudi na domačih tleh prav zaradi povečanja izražanja stališč politične emigracije o odnosu do komunističnega režima, med drugim pa tudi zaradi določene zaostritve odnosov med ZDA in Jugoslavijo ter zaradi sprejetega *Zakona o amnestiji*.

Že leta 1960 so glede na nastanek razdelili tri skupine emigracije: t. i. politemigracijo, ekonomske izseljence ter slovensko manjšino. Zlasti so bili pozorni na politično emigracijo, in kot že zapisano, na tisto, ki naj bi delovala „sovražno“ in imela tudi velik vpliv tako v zamejstvu kot tudi pri ekonomskih emigrantih.⁷⁶ Splošne značilnosti slovenske politične emigracije so bile po analizi UDV iz leta 1960 naslednje: dobra organiziranost vodstva emigracijskih skupin; dobro prilagajanje novim pogojem v smeri ustvarjanja enotnosti v celotni jugoslovanski emigraciji; trud za to, da določeni politični emigranti obdržijo vpliv v mednarodnih političnih organizacijah; dobra in široka organizacija politično-obveščevalne dejavnosti, ki je zagotavljala redni dotok informacij; povečan vpliv na ekonomsko emigracijo ter dobra propagandna dejavnost.⁷⁷

Nadalje našete organizacije in skupine slovenske politične emigracije so prikazane skozi oči poročil slovenske tajne politične policije. Glede na obseg in stopnjo „sovražne“ aktivnosti jih je UDV nadalje razdelila v dve kategoriji; prvo, ki na bi terjala „intenzivno akcijo“, in drugo, „pri kateri v glavnem zadošča informativno spremljanje“.⁷⁸ Pri tem naj bi bili glede na dejavnosti proti Sloveniji za slovensko politično emigracijo značilni dve obliki „sovražnega delovanja“: obveščevalno delovanje v korist tujih obveščevalnih služb (zlasti s pomočjo povratnikov oz. repatriirancev) ter idejno-politično propagandno delovanje.⁷⁹

75 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 1–2.

76 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Naloge in možnosti postaj LM pri obravnavanju emigracije, ilegalnih kanalov in povratnikov, 5. 4. 1961, 1–4.

77 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Naloge in možnosti postaj LM pri obravnavanju emigracije, ilegalnih kanalov in povratnikov, 5. 4. 1961, 16.

78 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963.

79 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Obveščevalna in subverzivna dejavnost preko politične emigracije, 24. 8. 1968, 4–5.

V prvo kategorijo, ki je terjala intenzivno spremljanje, so spadale: OSP, ki naj bi „najsovražnejše“ delovala v ZRN in skandinavskih državah. OSP je bila ustanovljena leta 1958 s privolitvijo Glavnega odbora Zveze slovenskih protikomunističnih borcev (ZSPB)⁸⁰, ki je imela sedež v Clevelandu. UDV je označila ZSPB, da je kot „v nekem smislu formacija s polvojaškim značajem“.⁸¹ Združevala naj bi nekdanje domobrnce in pripadnike vaških straž v emigraciji. Izdajali so časopis *Vestnik*, ki je izhajal enkrat mesečno v nakladi od 11.000 do 15.000 izvodov. Ob sedežu v ZDA, so imeli svoja predstavništva tudi v Italiji, Franciji in Avstriji. Zaradi ostrejših notranjih nasprotij se je z odcepom posameznikov, ki so stremeli k ideji samostojne Slovenije, ustvarila tudi samostojna organizacija Zveza slovenskih protikomunističnih borcev – Tabor (izdajali so istoimenski časopis)⁸² v Buenos Airesu, predstavnik katere je bil Jože Borštnik. Duhovnik Janez Zdešar je za zastopnika Zveze v ZRN predlagal Janeza Topliška, ki je prevzel vlogo najprej zastopnika USPB za ZRN, ki se je potem preimenovala in reorganizirala v OSP (Ramšak, 2011, 203). Po oceni UDV je prav po reorganizaciji skupina začela z ekstremnimi aktivnostmi v svoji sovražni dejavnosti, pri čemer je v svoj program skušala vključevati tudi ostalo jugoslovansko emigracijo (zlasti hrvaško in srbsko), kar je poskušala tudi preko Zveze organizacij beguncev iz Jugoslavije, v katero je bil vključen glavni odbor OSP. Ta je leta 1962 izdal letak, v katerem so napovedali „brezkompromisni boj proti komunizmu in komunistom, ki vladajo z nasiljem in diktaturo nad slovenskim rodom.“⁸³

Glavni odbor OSP ZSPB je prav tako spodbujala stike Topliška z drugo organizacijo „prve kategorije sovražnosti“,⁸⁴ Akcijskim odborom za neodvisno Slovenijo v Trstu in s podružnicami na Koroškem. AONS je začel sicer delovati v Münchnu v začetku šestdesetih let, leta 1964 so nato začeli izdajati glasilo *Slovenska svoboda*. Hkrati z münchenskim je s svojo aktivnostjo začel tudi AONS v Trstu (1961) pod vodstvom Franca Jeze.⁸⁵ V začetku šestdesetih je zlasti buril duhove z razpečevanjem že omenjenih propagandnih letakov («Poslanica slovenskemu narodu za novo leto 1962») in naslednje leto tudi za 1963 («Slovenskemu narodu») s pozivi za zavzemanje za pravice Slovenije v odnosu do Beograda, ki so jih pošiljali tudi slovenskih državnim funkcionarjem. Slovenska politična policija je glede na kvaliteto propagandnega delovanja, ki

80 Zveza slovenskih komunističnih borcev s sedežem v Clevelandu je spadala v II. kategorijo spremljanja emigracije s strani slovenske politične policije, za bolj problematično so meli zgolj njeno „podružnico“ v ZRN.

81 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Naloge in možnosti postaj LM pri obravnavanju emigracije, ilegalnih kanalov in povratnikov, 5. 4. 1961, 6–9.

82 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Informacija o slovenski politični emigraciji, datum neznan 1969, 13.

83 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 34–35.

84 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 30–31.

85 ARS, AS 1931, t. e. 1176, AONS, Informacija: „Gibanje za samostojno slovensko državo“ – obdelava „Separatist“; anonimke „Akcijskega odbora za neodvisno Slovenijo“ iz Trsta, 23. 2. 1963.

je temeljilo na protikomunistični osnovi in bilo usmerjeno ne na nezadovoljnejše ali nasprotnike komunistov, temveč na nosilce slovenske oblasti, sklepala, da AONS do take preorientacije ni prišel povsem sam, temveč s pomočjo zlasti ameriških obveščevalnih služb.

Iz zasledovanja interesov ameriške obveščevalne službe je znano, da se njeni predstavniki interesirajo za razno razne stvari in dogajanja in je možno, da dajejo podporo taki aktivnosti. Očitno je, da je ameriška obveščevalna služba, na osnovi svojih analiz (o pojavih slovenskega nacionalizma, o različnosti raznih konceptov vodečih političnih osebnosti) poleg ostalih dala tako orientacijo in linijo tudi Akcijskemu odboru za neodvisno Slovenijo.⁸⁶

SDV je ob koncu šestdesetih let tako ocenila, da je bila od leta 1962 do 1965 vloga odbora v smislu obveščevalne in propagandne aktivnosti „*dokaj intenzivna*“ in je dobivala, kot so zapisali, „*ekstremno subverzivne oblike*“.⁸⁷

Naslednja skupina, ki jo je slovenska politična policija označila za sovražno prve kategorije, je bila Liberalna internacionala, ki je združevala liberalne stranke. Kot je leta 2015 razložil predstavnik slovenske Liberalne internacionale, Ljubo Sirc, je „*predstavljala združenje liberalno mislečih*.“ (Sirc, 2015a). Svoj sedež za Evropo je imela v Londonu in je zajemala emigrante, ki so svojo dejavnost orientirali s pozicij znanstvenega delovanja ter zbirali ter objavljali podatke politično-ekonomskega značaja. Ljubo Sirc je imel dobre povezave tudi z angleškimi vladnimi funkcionarji, sumili so, da sodeluje tudi z obveščevalno službo, bil je med drugim zaposlen v Inštitutu za gospodarske zadeve (*Institut of Economical Affairs*), organizacija pa je sodelovala tudi z angleškimi mediji, zlasti z BBC.⁸⁸

Naslednji na seznamu „sovražnih“ organizacij prve kategorije sta bili tudi Zveza Slovencev v inozemstvu (emigrantska duhovščina) oz. Slovenska izseljenska zveza, ki je bila ustanovljena z namenom povezati vse emigrante v Evropi ne glede na vzrok odhoda iz Jugoslavije in je vključevala tudi precej emigrantskih duhovnikov, po oceni UDV kar okoli 200.⁸⁹ Ob njima je na seznamu sledila Organizacija slovenskih študentov v Münchnu in Fribourgu, ki je delovala pod vodstvom Ludvika Vrtačiča, najaktivnejša člana pa sta bila med

86 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 44.

87 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Informacija o slovenski politični emigraciji, datum neznan 1969, 10.

88 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 48–50. O sumničenju Sirca prim. Bajc, Melanšek & Friš, 2020, 847, 862.

89 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Politična emigracija, Ljubljana 8. 7. 1960, 6–7.

drugimi tudi Mitja Bregant in Branko Pistivšek.⁹⁰ Ustanovljena je bila leta 1958. Za svoj program si je zadala neodvisno Slovenijo v okviru evropske skupnosti, ki upošteva in sprejema vse socialne spremembe, ki so nastale v Jugoslaviji. SDV je bila pri organizaciji pozorna zlasti na stike, ki jih je organizacija vzpostavljala zlasti v slovenskem zamejstvu ter na področju LRS.⁹¹

V drugo kategorijo „sovražnosti“, ki ne potrebuje aktivnejših akcij, pa so uvrstili Gibanje za samostojno slovensko državo s sedežem v Torontu in točkami v Avstriji ter Italiji. Sestavljeno naj bi bilo zlasti iz „Stražarjev“ (Akademskega kluba Straža), ki so bili „odločni nasprotniki komunizma in to že pred vojno“, v boljševidizmu so videli največjo nevarnost tako za slovenski narod kot za krščansko kulturo (Griesser Pečar, 2018, 279). Ustanovljeno je bilo leta 1958 s sedežem v Torontu, Kanadi pa tudi v ZDA. Njen predsednik in organizator je bil Ciril Žebot, ki je prav tako pomagal ustanoviti časnik *Slovenska država* (Griesser Pečar, 2018, 282, 287). Imeli so sodelavce v ZDA, Avstriji, Nemčiji in Italiji. Šlo je za organizacijo, ki je povezovala vse skupine in društva politične emigracije, katerih koncept je bil samostojna slovenska država, odklanjali pa so idejo skupne jugoslovanske države. Skupina je v začetku šestdesetih po ocenah UDV imela okoli 150 članov, zlasti mlajše, intelektualce, politične in družbene delavce. Njihova glavna usmeritev je bila obveščanje in širjenje lastnih idej skozi emigrantski tisk predvsem v zamejstvu (v Trstu in Celovcu).⁹²

Prav tako v drugo kategorijo je padla Slovenska ljudska stranka (SLS) v emigraciji s sedežem v Clevelandu ter svojimi točkami drugod po svetu oz. Slovenska krščanska demokracija (SKD) (ime so prevzeli zaradi vključenosti v nekatere mednarodne organizacije), glavni predstavnik katere je bil prvak SLS, Miha Krek. Šlo je za povezavo med več evropskimi strankami krščanskih demokratov, torej s podobnimi nazori. SLS je bila osrednja in najmočnejša politična skupina med slovensko politično emigracijo, saj je povezovala vso katoliško orientirano emigracijo (razen tistih, ki so bili del Gibanja za samostojno slovensko državo) in imela tako podporo celotne slovenske emigrantske duhovščine.⁹³ Zavzemali so se za strmoglavljenje komunističnih režimov, razvijali pa so idejo o Združenih Evropi (Nared, 2001, 137). Pomembnejši predstavniki slovenske krščanske demokracije so bili Krek (v Clevelandu), Franjo Sekulec (v Londonu) in Miloš Stare (v Buenos Airesu).⁹⁴ V Argentini je stranka organizirala tudi organizacijo Društvo Slovencev, ki se je 28. februarja 1962 preimenovalo v

90 Več o delovanju Pistivška in kako mu je SDV sledila v Friš & Hazemali, 2017, 807–822.

91 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Politična emigracija, Ljubljana 8. 7. 1960, 3–4.

92 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Naloge in možnosti postaj LM pri obravnavanju emigracije, ilegalnih kanalov in povratnikov, 5. 4. 1961, 6–9.

93 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 54–55.

94 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija in njeno sovražno delovanje proti Jugoslaviji, 10. 3. 1966, 9.

Zedinjeno Slovenijo (Jevnikar, 1996, 99). Dobro so tudi imeli organiziran tisk: glasilo *Svobodna Slovenija*, ki je izhajalo kot priloga *Ameriške domovine*, organizacijsko glasilo *Domoljub* ter več manjših listov, *Slovenija*, *Slovenska beseda*, *Družabna pravda*, *Pismo* idr. Pod neposrednim vplivom naj bi bila tudi Slovenska kulturna akcija (SKA), ki je izdajala več revij, kjer so objavljali emigranti ne glede na pripadnost posamezni politični organizaciji (med predstavniki je bil npr. Tine Debeljak), npr. redno glasilo *Glas slovenske kulturne akcije*, filozofsko glasilo *Vrednote* in literarno glasilo *Meddobja*.⁹⁵ Lastnosti SKD so bile po ocenah SDV: višja izobrazba članov in s tem povezana strokovnost, večja rutina v delovanju in boljše sodelovanje z novejšimi izseljenci.⁹⁶ Slovenska SLS je sicer delovala v okviru Slovenskega narodnega odbora, takratnega predstavnika že predvojnih meščanskih strank, pri čemer je bila SLS najštevilčnejša. UDV ga je označila kot del „*enodnevnne slovenske vlade, prva leta po prihodu v emigracijo se je imenoval Slovenski narodni svet*“, ki je imel skupnega predstavnika slovenske emigracije.⁹⁷

Kategorijo informativnega spremljanja je predstavljala tudi organizacija Stara pravda s sedežem v Londonu, kjer je bil tudi največji del aktivnih članov. Po oceni politične policije naj bi organizacija imela okoli 15 aktivnih članov in 100 somišljenikov s pretežno „*solidno intelektualno strukturo*“.⁹⁸ Izdajali so glasilo *Klic Triglava*, kjer so glavni predstavniki (npr. urednik Dušan Pleničar) izražali svoje ideje o nedeljivosti jugoslovanskega državnega prostora in o večji samostojnosti Sloveniji v demokratično urejeni Jugoslaviji zahodnega tipa. UDV je pri tem zapisala, da svoje glasilo „*dajejo v proučevanje našim državljanom, ko se ti nahajajo v inozemstvu z naročilom, da material pred vrnitvijo v Jugoslavijo uničijo*“.⁹⁹ Po UDV naj bi šlo v glavnem za „*ostanke slovenske ljotičevske*¹⁰⁰ *skupine*“, ki so se ji kasneje priključili še drugi politični emigranti, po politični pripadnosti zlasti liberalci.¹⁰¹

V drugi kategoriji spremljanja sta bili že omenjena Zveza slovenskih komunističnih borcev iz Clevelanda, Rima, Gorice (pa tudi na Koroškem in v Franciji) in Slovenska demokratska stranka iz Pariza, ustanovljena leta 1958 iz

95 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 54–55.

96 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Informacija o slovenski politični emigraciji, datum neznan 1969, 30.

97 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Naloge in možnosti postaj LM pri obravnavanju emigracije, ilegalnih kanalov in povratnikov, 5. 4. 1961, 6–9.

98 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Informacija o slovenski politični emigraciji, datum neznan 1969, 9.

99 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 56.

100 Ljotičevci – pripadniki *Srpskega dobrovoljaškega korpusa*, vojna formacija, ki jo je ustanovil Dimitrije Ljotić oktobra 1941 in je delovala pod poveljstvom *Wehrmacht*a v Srbiji.

101 ARS, SIAS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija in njeno sovražno delovanje proti Jugoslaviji, 10. 3. 1966, 9.

„ostankov liberalnega tabora“, ki naj bi „mobilizirala“ slovensko „opozicijo“ tako v zamejstvu kot na območju FLRJ in program katere je bil svobodna demokratična Jugoslavija.¹⁰² Od manjšinskih strank so v drugo kategorijo sovražnosti uvrstili tudi Slovensko demokratsko zvezo v Trstu in Gorici, Slovensko katoliško skupnost v Italiji in Narodni svet koroških Slovencev.¹⁰³ V šestdesetih letih je v okviru slovenskih manjšin, zlasti na Tržaškem, nastalo več novih literarno-kritičnih revij, ki niso bile v sozvočju z ljubljanskimi oblastmi. Leta 1964 je začela izhajati npr. revija za leposlovje in kulturo *Most*, ki se je osredotočala na globalne intelektualne razprave ob tržaški kulturni podlagi in bila zaradi kritičnosti do jugoslovanskega sistema deležna vrsto šikaniranja in prepovedi uvoza (Šela & Matjašič Friš, 2019, 676).

UDV je sicer za prvo polovico šestdesetih let sicer ugotavljala, da je slovenske ekstremne emigracije, ki bi potrebovala „aktivno operativno spremljanje“, manj ter da prevladuje politična emigracija, ki jo sestavlja zlasti inteligenca. V splošnem poročilu o slovenski politični emigraciji za leto 1965 so zapisali,¹⁰⁴ da so organizacije slovenske politične emigracije vsa leta svojega obstoja vodile boj za lastni obstoj in politično uveljavitev. Tako so tudi v letnem poročilu za leto 1959 trdili, da sta „vpliv in pomembnost slovenske politične emigracije na Zapadu v stalnem upadanju“.¹⁰⁵ Zaradi sorazmerno velikega števila političnih organizacij in s tem tudi razdrobljenosti slovenske emigracije ter zaradi mednarodnih političnih razmer naj se nobena slovenska politična emigrantska organizacija ne bi povzpela na tak nivo, da bi predstavljala resno grožnjo Jugoslaviji.¹⁰⁶

SDV je v drugi polovici šestdesetih slovensko politično emigracijo glede na svoje cilje razdelila v dve skupini: tisto, ki je SFRJ videla v smislu bolj demokratične, enotne in svobodne Jugoslavije, in tisto, ki je slovenski status videla v smislu samostojne slovenske države oz. konfederativnega statusa Slovenije v jugoslovanski skupnosti. SDV je ugotavljala, da so prav ta različna politična izhodišča organizacij slovenske politične emigracije o statusu Slovenije (samostojne, v konfederaciji ipd.) glavni faktor za akcijsko neenotnost slovenske

102 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Politična emigracija, Ljubljana 8. 7. 1960, 5.

103 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Naloge in možnosti postaj LM pri obravnavanju emigracije, ilegalnih kanalov in povratnikov, 5. 4. 1961, 6–9.

104 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija in njeno sovražno delovanje proti Jugoslaviji, 10. 3. 1966, 1–17.

105 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do leta 1963), Politična emigracija, Ljubljana, 8. 2. 1960, 2; Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 61–64.

106 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija in njeno sovražno delovanje proti Jugoslaviji, 10. 3. 1966, 2.

politične emigracije.¹⁰⁷ Taka razdelitev¹⁰⁸ je sicer veljala že vse od konca druge svetovne vojne (Nared, 2001, 134).

Predstavna organizacija¹⁰⁹, ki je zagovarjala samostojno Slovenijo, je po ocenah SDV v prvi vrsti bila Akcijski odbor za neodvisno Slovenijo – po besedah Jureta Ramšaka (2010, 966) naj bi se ideja o samostojni Sloveniji razširila prav od njegove ustanovitve v Münchnu. Pod to kategorijo je spadalo tudi Gibanje za samostojno slovensko državo ter Slovensko državno gibanje, ustanovljeno leta 1964 v Buenos Airesu in z oporišči v Italiji in Avstriji. Vodili so ga Vuk Rupnik, Pavle Verbic in Demetrij Veble, ki so tudi izdajali glasilo *Smer v slovensko državo*. Jedro skupine je v šestdesetih tvorila skupina mlajših političnih emigrantov, ki se je odcepila od Slovenske krščanske demokracije. Sodelovali so tudi z Akcijskim odborom za neodvisno Slovenijo ter Cirilom Žebotom.¹¹⁰ Na te tri omenjene politične organizacije pa naj bi se vezala še že omenjene Zveza protikomunističnih borcev s sedežem v Clevelandu, Zveza slovenskih protikomunističnih borcev – Tabor s sedežem v Buenos Airesu ter Topliškova Organizacija slovenskih protikomunistov v ZRN.¹¹¹ Predstavniki organizaciji skupin, ki so zagovarjale svobodno demokratično jugoslovansko državno skupnost, pa so po poročilu bile Stara pravda ter politične organizacije stare vojne politične emigracije, združene v skupnem predstavništvu Slovenskega narodnega odbora (SNO) (SKD, stranka socialdemokratov in liberalcev), ob teh pa še slovenska nacionalna skupina JDS, ki ni bila vključena v SNO.¹¹²

Po ocenah SDV je imela SKD na začetku šestdesetih največ članstva, a je SDV opozarjala na določne manj članske skupine, ki so bile vztrajne z bojem proti političnemu sistemu v tedanji Jugoslaviji in so konstantno usmerjale svoje moči v propagando proti njej. Ugotavljali so, da ima zaradi vse večje mednarodne vloge SFRJ namreč slovenska politična emigracija vedno manj politične in moralne podpore s strani zahodnih političnih in oblastnih organov, kar povzroča, da se emigracija vedno bolj opira zlasti na tuje obveščevalne agenture in posameznike, ki jih je SDV označila za „skrajno desničarske reakcioniste“.

107 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija in njeno sovražno delovanje proti Jugoslaviji, 10. 3. 1966, 2.

108 Takoj po drugi svetovni vojni je za idejo o Sloveniji v okviru bolj demokratične Jugoslavije zlasti spadalo delovanje Narodnega odbora za Slovenijo, ki je bil sestavljen iz članov Slovenske ljudske stranke (SLS), Slovenske demokratske stranke (SDS) in Socialistične stranke Jugoslavije (SSJ). V skupine, ki so se zavzemale za suvereno in neodvisno slovensko državo, pa je spadal zlasti Akcijski odbor za zedinjeno in suvereno slovensko državo (Nared, 2001, 134).

109 Ob teh kot „podružne“ organizacije SDV navaja še naslednje organizacije: Zveza slovenskih protikomunističnih borcev s sedežem v Clevelandu, Zvezo slovenskih protikomunističnih borcev – Tabor s sedežem v Buenos Airesu, Organizacija slovenskih protikomunistov s sedežem v Zahodni Nemčiji.

110 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Informacija o slovenski politični emigraciji, datum neznan 1969, 11–12.

111 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija in njeno sovražno delovanje proti Jugoslaviji, 10. 3. 1966, 8.

112 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija in njeno sovražno delovanje proti Jugoslaviji, 10. 3. 1966, 13.

Ti naj bi slovenske politične emigrantske skupine spodbujali k odpravljanju nesoglasij med organizacijami, k enotnosti ter k poskusu sprejetja enotnega, političnega akcijskega programa, ki bi omogočil enotno nastopanje proti SFRJ – torej iz slovenskih političnih organizacij ustvariti status resnega političnega faktorja v smislu alternative družbenopolitični ureditvi SFRJ.¹¹³

Eno glavnih težav je SDV videla pri naraščajoči skupini slovenske politične emigracije, ki je zagovarjala idejo o samostojni Sloveniji (v drugi polovici šestdesetih naj bi skupina organizacij, ki je zagovarjala svobodno demokratično jugoslovansko skupnost, zamirala ali stagnirala). Zlasti sta to bila Zveza slovenskih protikomunistov in Akcijski odbor za neodvisno Slovenijo, pri čemer naj bi bilo – za SDV – zaskrbljujoče predvsem to, da so cilji takih organizacij politične emigracije postajali dejavnejši zlasti v tisku, kjer so opozarjali, da je svobodna in samostojna Slovenija edina možna alternativa, kar je odmevalo tako mednarodno kot tudi v Jugoslaviji.

*Rezultati take dejavnosti se poleg drugih komponent kažejo tudi v dejstvu, da „problem“ v večjem številu registrirajo tudi pomembni zapadni listi in nekateri politični krogi. Vplivi tega gibanja ugotavljamo tudi pri nekaterih naših politično negativno ali celo sovražno usmerjenih državljanih SFRJ, posebej iz vrst inteligence.*¹¹⁴

Ob že omenjenih organizacijah so v šestdesetih delovale še mednarodne politične organizacije, kjer je sodelovala slovenska politična emigracija, po ocenah SDV z namenom deskreditiranja SFRJ, in sicer: Nacionalni komite za svobodno Evropo (NCFE) sedežem v ZDA, Liberalna internacionala s sedežem v Veliki Britaniji, Krščansko demokratska unija za srednjo Evropo (CDUCE) s sedežem v ZDA. V SDV so omenili še jugoslovanski emigrantski organizaciji, kjer je slovenska politična emigracija sodelovala: Južnoslavenski demokratski savez s sedežem v Zvezni republiki Nemčiji in Študijski center za jugoslovanske zadeve s sedežem v Veliki Britaniji. Po informacijah SDV je bilo v času nastanka poročila „sovražno aktivnih“ 64 slovenskih političnih emigrantov, od tega 44 zagovornikov samostojne Slovenije in 20 zagovornikov enotne in svobodne demokratične jugoslovanske skupnosti. Od skupnega števila naj bi jih 27 delovalo v Evropi, največ v ZRN, Franciji in Veliki Britaniji.¹¹⁵

Marca leta 1963 so posamezni vidnejši predstavniki jugoslovanske (zlasti srb-ske, hrvaške in slovenske) emigracije z namenom dosega večje enotnosti, saj so se sami zavedali notranjih nesoglasij (Žigon, 2001, 123–124), pripravili sestanek

113 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija in njeno sovražno delovanje proti Jugoslaviji, 10. 3. 1966, 2.

114 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija in njeno sovražno delovanje proti Jugoslaviji, 10. 3. 1966, 11.

115 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija in njeno sovražno delovanje proti Jugoslaviji, 10. 3. 1966, 5–10.

v Stanstedu, blizu Londona, kjer naj bi pripravili načrt predloga demokratske alternative Jugoslavije. Udeležili naj bi se ga Miha Krek, Franjo Sekulec, Nace Čretnik (Slovenska krščanska demokracija), Branko Pešelj in Ilija Jukič (*Hrvatska seljačka stranka*), Vladimir Predavec in Ljubo Sirc (Liberalna internacionala), Desimir Tosič, Boždar Vlajić, Vane Ivanovič (*Oslobodjenje*); SDV je ugotovila, da je bil ravno on iniciator konference in naj bi bil znani agent angleške obveščevalne službe.¹¹⁶ Tako je o pričujočem sestanku v intervjuju leta 2015 zapisal Ljubo Sirc, ki med drugim potrdi informacije o sestanku, ki jih je zapisala SDV: „[...] sestajali [smo se] leto za letom, čeprav je vse ostajalo preveč na akademski ravni. Enkrat se je srečanja udeležil tudi Ciril Žebot, ki pa je govoril v angleščini, kar je povzročilo precejšnje začudenje.“ (Sirc, 2015b)

Namen sestanka je bil ustvariti načrt predloga demokratske alternative za tedanji komunistični režim, pri čemer naj bi sodelovala emigracija vseh narodov Jugoslavije. Pri tem so poudarili zlasti možnost odločanja posameznih narodov za samostojno državo ali za pristanek za bolj demokratično jugoslovansko skupnost, ki bi pomenila enakopravnost suverenih držav znotraj skupnosti, kar bi dosegli z demokratičnimi volitvami. Skupina emigrantov je pripravila načrt za državno ureditev, strukturo morebitne zvezne oblasti: parlamenta, uprave in sodišča in predstavili predloge za suverenost na teh področjih s strani posameznih držav (npr. „vsaka država ohranja in razpolaga z lastnimi oboroženimi silami [...] vsaka država ima svojo notranjo upravo in varnostno službo [...] vsaka država ima pravico, da izstopi iz zveze ako tako na posebej za to opravljenem plebiscitu odloči večina prebivalcev dotične države [...]“¹¹⁷ itd.). SDV je po analizi načrta ugotovila, da so odmevi in odzivi na načrt različni, pri čemer imajo odklonilni odnos zlasti Srbi, največji podpornik pa naj bi bila slovenska politična emigracija, zlasti Miha Krek.¹¹⁸

*Da bi se dosegla trajno pomirjenje med narodi Jugoslavije in skupna fronta v borbi proti današnjemu komunističnemu redu ter zagotovitev njihovih narodnih, političnih in splošnih človekovih pravic, je nujno potrebno, da se poveže čim več njihovih narodnih sil za skupno akcijo.*¹¹⁹

116 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, *Nekateri odprti problemi*, Ljubljana, 24. 2. 1964, 4.

117 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu – splošno (do 1963), Prepis dopolnilne izjave k načrtu demokratske alternative, priloženo Informaciji: Stansteadski sestanek. Nekateri predstavniki srbske, hrvatske in slovenske emigracije so razpravljali o bodočnosti nekomunistične Jugoslavije, Sestavil Milan Gombač, Ljubljana, 25. 12. 1963, 4–6 (original prepisa nastal v Stanstedu, 21. – 24. marca 1963).

118 ARS, AS 1931, t.e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu – splošno (do 1963), Informacija Stansteadski sestanek. Nekateri predstavniki srbske, hrvatske in slovenske emigracije so razpravljali o bodočnosti nekomunistične Jugoslavije, Sestavil Milan Gombač, Ljubljana, 25. 12. 1963, 3.

119 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu – splošno (do 1963), Prepis dopolnilne izjave k načrtu demokratske alternative, priloženo Informaciji: Stansteadski sestanek. Nekateri predstavniki srbske, hrvatske in slovenske emigracije so razpravljali o bodočnosti nekomunistične Jugoslavije, Sestavil Milan Gombač, Ljubljana, 25. 12. 1963, 1 (original prepisa nastal v Stanstedu, 21.–24. marca 1963).

Nadalje je SDV v analizi ob koncu šestdesetih let obstoječe emigrantske organizacije razdelila tudi na tiste, ki so predstavljale ostanke predvojnih političnih strank (Slovenska krščanska demokracija oz. SLS, liberalna stranka, socialdemokratske stranka), na tiste, ki so se kot politične organizacije formirale v tujini, čeprav so imele nekatere svoje zametke že v raznih predvojnih klubih, društvih ipd. (npr. Gibanje za samostojno slovensko državo, Stara pravda), ter tiste, ki so nastale povsem v tujini (Akcijski odbor za neodvisno Slovenijo, Slovensko državno gibanje). Poleg teh glavnih skupin pa so ločili še organizacije, ki si niso prilaščale statusa politične organizacije, npr. Zveza društev slovenskih protikomunističnih borcev, Slovenska kulturna akcija in Akademski klub Sava s centrom v New Yorku. Slednji je predstavljal jedro mladih, predvsem katoliško orientiranih izobražencev in študentov, v pretežni meri otrok političnih emigrantov, ki so ob koncu vojne s starši emigrirali iz Jugoslavije.¹²⁰

SDV je ob koncu desetletja ugotavljala, da je slovenska politična emigracija heterogena, tako idejno kot organizacijsko: razlikovala se je tako v idejah, metodah delovanja, uveljavitvi v posameznih tujih državah in razdrobljenosti po tujih državah. V splošnem jo je SDV leta 1969 ponovno razdelila, tokrat glede idejno strukturo politične emigracije in njeno „popularnost“, čeprav razdelitev ni predstavljala nič novega. Prvo skupino je namreč predstavljala skupina emigracije, ki je bila privrženka samostojne slovenske države (zlasti Gibanje za samostojno slovensko državo), naslednja skupina so bile organizacije „liberalistične pozicije“ (zlasti Stara pravda), organizacije ostankov bivših meščanskih strank (SKD, SLS in SNO in ZDSPB) ter emigrantska duhovščina s političnimi tendencami.¹²¹

SDV je ob koncu šestdesetih opazala tudi povečano depolitizacijo, pasivizacijo in razzslojevanje zlasti starejše politične emigracije, ki naj bi bilo hitrejše od pomlajevanja oz. priliva novih aktivnih sil, ter s tem izboljšanje intelektualne strukture.¹²² Slednje naj bi bilo „stara težnja slovenske politične emigracije“. Ključne osebe pri slovenski politični emigraciji so konec šestdesetih še zmeraj ostajale: Ciril Žebot, Ljubo Sirc, Dušan Pleničar, Franjo Sekulec in Vinko Levstik. V poročilih prednjači Ciril Žebot, ki si je močno prizadeval za enotnost slovenske politične emigracije (spremembe naj bi dosegel pri Gibanju za samostojno slovensko državo, kjer naj bi iz prejšnjega zavračanja priznanje obstoječe družbene ureditve v SFRJ, začela nastajati „nova smer konfederativne ureditve Jugoslavije“), leta 1968 pa je celo obiskal Slovenijo, da bi razpravljal o politični in finančni samostojnosti Slovenije. Tudi Vinko Levstik iz Rima, ki je leta 1968 izdal več brošur, letakov in razpečeval „sovražno gradivo“ (zla-

120 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Informacija o slovenski politični emigraciji, datum neznan 1969, 6.

121 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Slovenska politična emigracija na zapadu, 17. 9. 1969, 5–7.

122 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Informacija o slovenski politični emigraciji, datum neznan 1969, 35–38.

sti tisk) tako v Italiji, Avstriji kot Sloveniji, je veljal za predstavnika „*jedra slovenske emigracije*“. Tako tudi Ljubo Sirc, ki naj bi podpiral zlasti mladino in študente v okviru Študijskega centra za jugoslovanske zadeve v Londonu. Zaradi njegovega, kot so zapisali, „*taktičnega antikomunizma*“ je imel pri SDV posebno mesto skupaj s Pleničarjem in Sekulecem, ki sta prav tako delovala v Londonu. Prav omenjeni „*taktični antikomunizem*“ naj bi bil konec šestdesetih glavna smer slovenske politične emigracije.¹²³

* * *

Na splošno naj bi glavne naloge političnih emigrantskih skupin po ocenah SDV bile izboljšati zveze s Slovenijo in tja tudi s pomočjo infiltracije med prebivalce prenašati idejo o samostojni Sloveniji, izkoristiti več možnosti publiciranja v mednarodnem prostoru in izboljšati socialno mrežo s čim več „*političnimi ljudmi*“ z namenom nenehnega opozarjanja na „*slovenski problem*“.¹²⁴ Nanj je opozarjal zlasti tisk: letno je v povprečju po informacijah SDV izhajalo preko 100 vrst rednih časopisov in revij enkratnih publikacij, brošur, beletrističnih del in raznih znanstvenih razprav ter posebnih publikacij v tujih jezikih (navedli so npr. v letu 1965 izdane publikacije z nakladami po več tisoč izvodov), ki so pisali proti tedanjemu jugoslovanskemu političnemu sistemu. Od tega naj bi jih na slovensko ozemlje prihajalo okoli 3000 na leto. Slovenska politična emigracija se je za izražanje svojih idej posluževala tudi radijskih postaj ter tujih časopisov in revij.¹²⁵ Emigrantskemu tisku je SDV posvečala posebno pozornost. V Arhivu Republike Slovenije je v fondu AS 1931 ohranjenih okoli 80.000 emigrantskih dosjejev (Jenuš, 2016, 69).

Dejavnost politične emigracije je bila vsekakor torej osrediščena na tisk. Do leta 1963 naj bi ob večjem številu knjig brošur izhajalo kar 136 emigrantskih časopisov vse jugoslovanske emigracije. Slovenska politična policija je 126 izmed njih ocenila za „*sovražne*“, število preko 100 različnih časopisov in revij se je ohranjalo vse do konca šestdesetih.¹²⁶ Od slovenskega emigrantskega tiska naj bi jih bilo „*po nepopolnih podatkih*“ iz leta 1967 časopisov 22,

123 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Slovenska politična emigracija, Vaša depeša št. 4580/1, Beograd, 30. 5. 1969, 1–3.

124 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija in njeno sovražno delovanje proti Jugoslaviji, 10. 3. 1966, 12.

125 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija in njeno sovražno delovanje proti Jugoslaviji, 10. 3. 1966, 12.

126 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Pregled emigrantskega tiska slovenske emigracije, točen datum neznan 1969, 1; t. e. 1168, Emigrantski tisk – analize, MA 3200-6, Propagandna dejavnost emigracije, oktober 1963, 1.

od tega največ v ZDA in Argentini.¹²⁷ Vse so ne le v šestdesetih, temveč vse do razpada Jugoslavije skrbno nadzirali, analizirali skoraj vsako številko ter vodili evidenco poročil zanje. V začetku šestdesetih let je slovenska politična policija ugotavljala, da je slovenska politična emigracija izboljšala kvaliteto svojega pisanja, si prizadeva za povečanje števila naročnikov in dopisnikov ter za razširjanje tiska tudi na območju Jugoslavije. Kot najaktivnejše založnike publikacij emigrantskega tiska so šteli zlasti Mohorjevo družbo v Celovcu, AONS v Trstu ter SKA, ki je, kot že omenjeno, izdajala svoj glasnik *Glas slovenske kulturne akcije*,¹²⁸ kamor so objavljali zlasti poročila o kulturnih dogodkih po svetu pa tudi komentarje in razprave o slovenski kulturi, ki so se je avtorji lotevali dokaj kritično. SKA je izdajala še revijo *Meddobje*, kjer so (vsaj v prvem desetletju izhajanja) številni avtorji (pisatelji, pesniki, esejisti, kritiki ipd.) pisali o kulturnem življenju doma in po svetu, objavljali so kritike, ocene, poročila o knjigah in razstavah ter različne preglede (Horvat, 2000, 245). Sodelovali so tudi z Mohorjevo družbo v Celovcu in goriško Mohorjevo družbo.¹²⁹

Za aktivni „sovražni tisk“, ki je bil v šestdesetih aktivno spremljan, je slovenska tajna politična policija označevala naslednja glasila:

Svobodna Slovenija, ki je izhajal v Buenos Airesu od leta 1948. Tednik je zagovarjal koncept samostojne Slovenije in je kot glasilo SKD najpogosteje objavljal prispevke Mihe Kreka.

Slovenska svoboda, mesečnik, ki ga je v Münchnu, kot že omenjeno, izdajal konzorcij Akcijskega odbora za neodvisno Slovenijo in je „proklamiral idejo povsem samostojne slovenske države.“

Slovenska država, ki je izhajal v Torontu od leta 1950 s strani emigrantske organizacije Gibanje za samostojno slovensko državo. Največ prispevkov je bilo s strani Cirila Žebota. Časopis je bil označen za izredno sovražen zaradi „osnovne ideje o borbi za slovensko državo“.

Smer v slovensko državo, glasilo buenosaireškega Slovenskega državnega gibanja, ki je prav tako podpiralo idejo o samostojni Sloveniji „z nekaj več elementi demokratičnih prvin tipa zapadnega pojmovanja demokracije“.

Vestnik, mesečna revija Zveze slovenskih protikomunističnih borcev, ki je izhajal v Buenos Airesu od leta 1949, sodelovali pa so tudi s časnikom *Svobodna*

127 ARS, AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na zahodu splošno (do 1963), Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 22. ARS, AS 1931, t. e. 1168, Emigrantski tisk – analize, MA 3200-6, Slovenski emigrantski tisk (kratek opis), sestavil: Anton Slabe, Ljubljana, 20. 2. 1967, 1.

128 Prva številka Glasa SKA je izšla leta 1954 ob ustanovitvi SKA kot mesečno poročilo o delovanju Slovenske kulturne akcije. Od 1955–70 je izhajal večkrat mesečno, od 1970 do 1979 pa je postal mesečnik.

129 ARS, AS 1931, t. e. 1153, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 24; Emigracija na Zahodu (1969–1970), Pregled emigrantskega tiska slovenske emigracije, točen datum neznan 1969, 1.

Slovenija. UDV ga je označila za „izjemno sovražnega Jugoslaviji“. Objavljal je zlasti spomine nekdanjih domobrancev in leposlovje.

Klic Triglava je bil časopis emigrantske organizacije Stara pravda v Londonu, ki se je označevala za nadstrankarsko. Urejal ga je Dušan Pleničar brez izrazite programske usmeritve, večinoma poročila in novice iz Jugoslavije.

Pismo je izdajala Slovenska pisarna v Londonu in ga je vodila skupina Mihe Kreka, njegov urednik pa je bi Franjo Sekulac. Objavljali so načeloma vesti drugega emigrantskega tiska. Tudi tega je UDV označila za „zelo sovražnega“ z značajem „informativnega biltena“.

Demokracija, glasilo SDZ v Trstu, ki je izhajalo na štirinajst dni in „Jugoslaviji ni naklonjen in o njej sovražno piše.“

Tabor, glasilo buenosaireške Zveze slovenskih protikomunističnih borcev, pri čemer se vsebina glasila približuje torej zlasti *Vestniku*, „z nekaj več elementi privrženosti ‚samoslovenstvu‘.“

Glas slovenske kulturne akcije, mesečnik Slovenske kulturne akcije z značajem „informativno, recenzijsko in kritično za področje kulturne in sorodne dejavnosti“.

Kot „sovražne“ časopise, vezane oz. delno vezane na emigrantsko duhovščino s politično vsebino pa so označili naslednje časopise: *Ameriška domovina* s priložo *Slovenija* je izhajal v Clevelandu s strani organizacije Kranjsko slovenske katoliške enote. UDV je pripisala, da gre za manj napredno emigrantsko skupino, ki naj bi jo vodila politična emigracija in duhovniki; *Amerikanski Slovenec*, ki je bil prav tako tednik kranjsko-slovenske katoliške enote; *Katoliški misijoni*, glasnik Slovenske misijonarske zveze, ki je bila ustanovljena že leta 1923 v Buenos Airesu; *Duhovno življenje* s priložo *Božje stezice*, prav tako iz Buenos Airesa; časopis *Ave Maria*, ki so ga izdajali slovenski frančiškani v Lermontu že od leta 1908; *Naš tednik – Kronika*, časopis Narodnega sveta koroških Slovencev iz Celovca; *Katoliški glas* Slovenske katoliške skupnosti iz Trsta, ki pa je izhajal v Gorici.¹³⁰ Proti koncu šestdesetih pa so začeli biti pozorni tudi na zamejski emigrantski časopis, ki ga je izdajala Mohorjeva družba v Celovcu, *Naša luč*¹³¹, čeprav je začel izhajati že v začetku petdesetih let, a je šele ob koncu šestdesetih revija začela dobivati, po besedah SDV, „kvalitetnejšo zunanjo formo in vsebinske spremembe“.¹³²

130 ARS, AS 1931, t. e. 1153, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 24–26.

131 Podrobnejše analize posameznih številčk časopisa so se strani SDV začele v sedemdesetih letih, npr. ARS, AS 1931, t. e. 2314, Recenzije emigrantskega in tujega tiska, Subverzivno-propagandno delovanje revije Naša luč, Analiza Naše luči, Ljubljana, 9. 4. 1973, 1–22; Analize emigrantsko-katoliške revije Naša luč (1951–1971), Ljubljana 7. januarja 1972, 1–26; Recenzije emigrantskega in tujega tiska, Subverzivno-propagandno delovanje revije Naša luč, Ljubljana, september 1980, 1–12; Recenzije emigrantskega in tujega tiska, Subverzivno-propagandno delovanje revije Naša luč, O čem in kako poroča Naša luč, Ljubljana, 27. 2. 1981, 1–13 idr.

132 ARS, AS 1931, t. e. 2314, Recenzije emigrantskega in tujega tiska, Subverzivno-propagandno delovanje revije Naša luč, Analiza Naše luči, Ljubljana, 9. 4. 1973, 3.

Kot „zanimive“ je SDV označila tudi naslednje v šestdesetih izhajajoče revije: *Družabna pravda* (Argentina), *Meddobje* (Argentina), *Slovenska pot* (Argentina), *Slovenska beseda*, *Review*, *Zbornik*, *Odmevi iz osme* (ZDA), *Most* (Italija) ter verske *Apostolska vera* (ZDA), *Baragov vestnik* (Argentina), *Med nami povedano* (ZRN), *Med nami* (Italija), *Nedelja* (Avstrija), *Otrok božji* (Avstrija), *Oznanilo* (Argentina), *Božja beseda* (Kanada), *Duhovno življenje* (Argentina), *Misli* (Avstralija) ter ostale publikacije.¹³³

Za glavne teme, o katerih je emigrantski tisk v začetku šestdesetih pisal, je SDV štela: izpostavljanje težav jugoslovanskega gospodarstva, kampanjo proti ameriški gospodarski pomoči Jugoslaviji, kampanjo za bojkot jugoslovanskega blaga v ZDA in *Zakon o amnestiji*.¹³⁴ V tisku naj bi tako predstavljali, da je ekonomsko stanje v SFRJ nevdržno, da se veča brezposelnost, nepravilno gospodarsko orientacijo, nesposoben kader ter slovensko gospodarsko stagnacijo; pisali so o pomanjkanju demokratične svobode, zlasti zatiranju slovenščine, „nevzdržnih“ razmerah na področju kulturnega ustvarjanja, preganjanju mladih slovenskih literatov ipd. ter pritiskih na kmete in obrtnike, o nepravilnem življenjskem slogu vodilnih v primerjavi s splošno javnostjo ipd. Poročilo iz leta 1967 navaja, da naj bi bila vsebinska razlika med tiskom v drugi polovici in začetkom šestdesetih v tem, da se skuša bolj prilagajati tedanjim pogojem in splošni politični situaciji, na podlagi česar je spremenila taktiko pisanja. Kot že rečeno, se je emigracija obračala tako k svojim somišljenikom kot tudi jugoslovanskim funkcionarjem, pomembnim jugoslovanskim kulturno-prosvetnim institucijam in članom ZK.¹³⁵

Slovenska emigracija je svoj tisk poskušala prinašati tako preko pošte, v manjšem obsegu pa tudi z delavci in s potniki, ki so odhajali v tujino in se vračali. Konec šestdesetih so v osrednjem poročilu o slovenski politični emigraciji navedli, da je skozi šestdeseta izhajalo še ogromno drugih publikacij z „enkratno propagandno akcijo“ (brošure, letaki ipd.) ter številna beletristična dela. V letu 1968 je SDV zaplenila kar 14 knjig beletristike in znanstvenih del, 881 različnih časopisov (največ *Slovenske države*), 871 brošur in 86 letakov.

Zaplenjene publikacije niso dovolj trdna osnova za konstatacijo vnesene sovražne literature, posebno zaradi odprtih meja in ogromnega prometa preko mej. Predpostavljamo, da so količine vnesenega emigrantskega tiska precej večje, kot smo jih zaplenili. Nimamo dokazov, da so naši emigrantje

133 ARS, SI AS 1931, t. e. 1168, Emigrantski tisk – analize, MA 3200-6, Slovenski emigrantski tisk – seznam publikacij, datum neznan 1967 1–7; t.e. 1154, MA 3200-1, Dodatek k „Informaciji o organiziranosti in stališčih slovenske politične emigracije“, 24. 8. 1968, 4–7.

134 ARS, SI AS 1931, t. e. 1153, MA 3200-1, Slovenska politična emigracija v zapadnih državah, Sestavil: Anton Kovič, Ljubljana, oktober 1963, 23–26.

135 ARS, SI AS 1931, t. e. 1168, Emigrantski tisk – analize, MA 3200-6, Slovenski emigrantski tisk (kratek opis), sestavil: Anton Slabe, Ljubljana, 20. 2. 1967, 3–5.

*vplivali na družbeno politično dogajanje pri nas, čeprav se predstavljajo kot iniciatorji naših političnih akcij.*¹³⁶

Kot piše Drnovšek (1998, 134), je bilo vse od leta 1945 za vnos vseh tujih časopisov (tudi pisanih v slovenski besedi) potrebno posebno dovoljenje iz Beograda, torej je bil ves tisk brez posebnega dovoljenja prepovedan in ob ugotovitvi posedovanja zaplenjen. Po podatkih arhivov Uprave za emigracijo pri Zveznem sekretariatu za notranje zadeve naj bi bilo od druge svetovne vojne pa vse do leta 1990 skupaj zaplenjenih kar 480 izvodov emigrantskega tiska, v največji meri časopisi *Svobodna Slovenija*, *Klic Triglava*, *Slovenska država* ter *Katoliški glas*.

V Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK) v Ljubljani je že od leta 1945, torej vse od ustanovitve, obstajal „skrivni fond“, t. i. fond D oz. Direktorjev fond, kamor so lahko po *Zakonu o tisku* iz leta 1945 NUK-u pošiljali tudi take knjige in druge tiskane stvari, katerih razpečevanje je bilo iz katerih koli razlogov prepovedano. Tako je imel NUK od svoje ustanovitve dalje vsa pravna zagotovila, da lahko zbira tudi tisk slovenske politične emigracije in ostalo „sporno“ gradivo. Po zakonu ga je morala bibliografsko obdelati, shranjeno je bilo v posebnih prostorih, izposoja pa omogočena le za znanstvenoraziskovalno delo (Švent, 2010, 247–255).

ZAKLJUČEK

Slovenska politična emigracija je v šestdesetih letih zaradi ostrejših mednarodnih odnosov v smislu nasprotovanja vzhodnega in zahodnega bloka in s tem naraščanja protikomunistične pobude v zahodnih državah vedno glasneje izražala svoje ideje ter zahteve, zlasti proti tedanjemu jugoslovanskemu političnemu režimu. V osnovi sta se oblikovali dve vrsti politične emigracije glede na cilj svojega delovanja pri vprašanju slovenske države. Prva si je prizadevala za Slovenijo znotraj bolj demokratično, po vzoru zahodnih držav urejene Jugoslavije, in večjo slovensko avtonomijo, druge pa so bile skupine, ki so takšen model zavračale in si prizadevale za samostojno, neodvisno Slovenijo.

Obe vrsti slovenske politične emigracije sta bili za obstoječi politični sistem in njegovo vodstvo nezaželeni, v smislu ekstremne politične emigracije celo nevarni oz. „sovražni“ in zato pod budnim očesom tedanje slovenske politične policije. Ta jo je v začetku šestdesetih v grobem razdelila na lojalno in sovražno, slednjo pa dalje na zmerno in ekstremno politično emigracijo. Naloge in cilji, ki si jih je slovenska politična policija zastavila glede politične emigracije, so zajemale zlasti preventivno zaustavitev ekstremnih „sovražnih“ akcij,

136 ARS, SI AS 1931, t. e. 1154, MA 3200-1, Emigracija na Zahodu (1969–1970), Slovenska politična emigracija, Vaša depeša št. 4580/1, Beograd, 30. 5. 1969, 2.

infiltracijo sodelavcev v organizacije in društva slovenske politične emigracije za pridobivanje informacij ter operativne akcije za ustavitve raznih dejavnosti emigracije, ki je bila usmerjena proti Jugoslaviji.

Emigracija je bila v očeh represivnih in obveščevalnih organov nevarna iz številnih razlogov: preko stikov s sorodniki, prijatelji v domovini ali preko novo emigriranih oseb je zlasti „sovražna“ emigracija zbirala podatke, ki bi jih bilo mogoče koristiti za blatenje Jugoslavije na Zahodu in s tem rušenje njenega ugleda ter pravnega reda; v tem smislu se je emigracija v določenem delu poistovetila s cilji tujih obveščevalnih služb, ki so jim emigranti služili kot vir informacij, kot agenti in vezni člen z matico.

Pomembno sredstvo slovenske politične emigracije je bila propaganda. Slovenska politična emigracija je zgradila širok krog publikacij (teh je bilo v šestdesetih 136), s pomočjo katerih je širila kritiko o avtokratskem režimu in vzpodbujala miselnost po potrebi uvedbe demokratičnih sprememb. Posebno moteči pa so bili poskusi emigracije, kako svoj tisk plasirati med slovenske (jugoslovanske) državljane, ki so bili na raznih legalnih potovanjih po svetu. Izhajajoč iz poročil UDV in SDV je namreč razvidno, da je tihotapska mreža, kljub zagroženim kaznim, delovala. Za namene izpolnjevanja nalog, spremljanja, nadzorovanja in operativnih akcij, so uporabljali široka pooblastila in raznovrstne metode ter sredstva, saj je bil problem politične emigracije in njenega subverzivnega delovanja zmeraj na vrhu obveznosti slovenske politične policije. Pri tem so stavili na sistem agenture in virov, ki naj bi, vsaj takšna je bila teorija, doma in na tujem, obveščevalni službi služili kot sredstvo za preprečevanje delovanja disidentov in režimu nasprotnih skupin. Iz poročil UDV in SDV izhaja, da se je ta sistem vzpostavljajal postopoma in (pre)počasi. Zlasti v obravnavanem obdobju šestdesetih let so v poročilih pogosto tarnali nad nesposobnostjo zagotovitve ofenzivnega delovanja preprečevanja emigrantskih dejavnosti. Pomanjkanje kadra ali njegova (pod)povprečna pripravljenost za delo sta namreč onemogočala kratke reakcijske čase in proaktivno posredovanje. Obveščevalna služba je tako pogosto le poskušala preprečevati najhujše in le defenzivno odgovarjala na delovanje slovenske politične emigracije. Odklonilen odnos represivnih in obveščevalnih organov do jugoslovanske/slovenske politične emigracije je bil stalnica jugoslovanske politike pravzaprav vse do razpada države, zato je imela oznaka „emigracija“ zmeraj negativno konotacijo in številne pridevnike: sovražna, belogardistična, domobranska, fašistična, klerofašistična itd. (prim. Drnovšek, 2010, 255–256).

Tako je slovenska politična emigracija nastala in razvijala svojo identiteto ob vzporedni eksistenci „zunanjega sovražnika“ v obliki jugoslovanskega političnega režima. Prav občutek zunanje ogroženosti je nenehno vzdrževal stanje notranje povezanosti in trdnosti, zato je bil v smislu obstoja emigracije sovražnik, a hkrati dobrodošel (Žigon, 2001, 128–129).

Šestdeseta leta so skupaj z novimi idejami politične emigracije, zlasti v smeri samostojne države, pomenile torej porast emigrantskega tiska, predvsem časopi-

sov, pa tudi brošur, letakov in beletristike. S tem je emigracija povzročila tudi več dela za SDV, ki se je trudila analizirati, spremljati, nadzorovati in zaplenjevati čim več takega gradiva. Največ prepovedi širjenja tujih časopisov pa se je zgodilo v naslednjem desetletju, v sedemdesetih letih, ko je bilo prepovedanih kar 740 tujih časopisov (Drnovšek, 1998, 136). Raziskava o obravnavi emigrantskega tiska s strani SDV v naslednjem desetletju tako odpira še več vprašanj in analiz še ne povsem obdelanega arhivskega gradiva in si s tem vsekakor zasluži svoj samostojen prispevek.

SLOVENIAN POLITICAL EMIGRATION THROUGH THE EYES OF
THE STATE SECURITY SERVICE IN THE 1960S*Darko FRIŠ*

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: darko.fris@um.si

Gregor JENUŠ

Ministry of Culture, Archives of the Republic of Slovenia, Sector for special archives, Zvezdarska 1, 1002

Ljubljana, Slovenia

e-mail: gregor.jenus@gov.si

Ana ŠELA

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: ana.sela1@um.si

SUMMARY

The State Security Service (SDV), or prior to 1967, the State Security Administration (UDV), which is known in history as the Slovenian secret political police, maintained constant control over Slovenian, particularly political emigration – which was divided into moderate, loyal, and extreme. According to the Slovenian secret political police the political emigrants were classified into several heterogeneous groups with different ideological platforms, which were supposed to be strongly opposed to each other. They were allegedly united, however, by a common hate for the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, which aided the rise of radical nationalism, separatism, and anti-communism. In the paper, the authors present “hostile” or dangerous organizations of Slovene political emigration to the Yugoslav authorities, explain the methods of monitoring emigrants in the West, and their activities, which were expressed through Yugoslavia’s “hostile” propaganda press through the eyes of the Slovene political police based on mostly unpublished archival material kept by the Archives of the Republic of Slovenia within the fond of the Republic Secretariat for Internal Affairs (AS RSNZ). The authors focus on the turbulent 1960s, when the number of emigrants increased, and because of the sharper schism between the Eastern and Western blocs, as well as the rise of anti-communist ideas in the West, they increasingly voiced ideas after the change of Slovenia’s Yugoslav one-party political system. The tasks and goals set by the Slovene political police regarding political emigration included the preventive cessation of extreme “hostile” actions, the infiltration of employees into Slovenian political emigration organizations and associations to obtain information, and operational actions to stop various emigration activities directed against Yugoslavia. Slovene political emigration thus arose and developed its identity alongside existence of an “external enemy” in the form of the Yugoslav political regime.

Keywords: political emigration, Slovenian emigrant press, Service/Administration of State Security Service, Socialist Republic of Slovenia

VIRI IN LITERATURA

- ARS AS 1931** – Arhiv Republike Slovenije (ARS), Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (AS 1931).
- Bajc, G. (2010):** Vloga in delovanje politične emigracije iz osrednje Slovenije v povojnem Trstu. V: Štih, P. & B. Balkovec (ur.): Migracije in slovenski prostor od antike do danes. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 376–393.
- Bajc, G. & U. Lampe (2017):** Kritična analiza uporabe anglo-ameriških dokumentov glede nasilja ob koncu druge svetovne vojne v Julijski krajini. *Studia Historica Slovenica*, 17, 1, 247–287.
- Bajc, G., Melanšek, T. & D. Friš (2020):** Uvod v zgodovino spremljanja britanske obveščevalne dejavnosti na Slovenskem – „samoevalvacije“ slovenske Službe državne varnosti. *Studia Historica Slovenica*, 20, 3, 839–878.
- Božič, M. (2010):** Na poti v svet: Prebežniki severne meje 1945–1961. V: Štih, P. & B. Balkovec (ur.): Migracije in slovenski prostor od antike do danes. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 413–430.
- Čoh, M. (2011):** Dosje Andreja Glušiča. *Studia Historica Slovenica*, 11, 2–3, 501–524.
- Čoh Kladnik, M. (2019):** Sodišče narodne časti na Ptujju. *Studia Historica Slovenica*, 19, 1, 107–134.
- Delo.** Ljubljana, 1959–.
- Lukšič Hacin, M. (2019):** Političnost migracij po drugi svetovni vojni: od politike revanšizma do amnestije. *Dve domovini / Two Homelands*, 50, 183–198.
- Deželak Barič, V. (2016):** Priprave in izvedba revolucionarnega prevzema oblasti na Slovenskem leta 1945. *Studia Historica Slovenica*, 16, 2, 382–396.
- Dornik Šubelj, L. (1993):** Nastanek in razvoj organov za notranje zadeve republike Slovenije v obdobju 1945 do 1963. *Arhivi XVI*, 1–2, 78–81.
- Drnovšek, M. (1996):** Begunstvo in slovenska politična emigracija. V: Drnovšek, M. & D. Bajt (ur.): *Slovenska kronika XX. stoletja: 1941–1945*, Ljubljana, Nova revija, 98–99.
- Drnovšek, M. (1998):** Odnos Partije do slovenske emigracije. V: Jančar, D. (ur.): *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990*. Ljubljana, Nova revija, 234–247.
- Drnovšek, M. (2004):** Nekaj utrinkov iz odnosa slovenske oblasti in Partije do povojnih izseljence. V: Batagelj, G. & P. Korošec Kocmur (ur.): *Slovenija v svetu, zbornik taborov 1994–2004*. Ljubljana, Izseljensko društvo Slovenija v svetu, 108–115.
- Drnovšek, M. (2010):** Izseljevanje „rakrana“ slovenskega naroda. Od misijonarja Friderika Barage do migracijske politike države Slovenije. Ljubljana, Nova revija.
- Ferenc, M. (2010):** Posledice izselitve kočevskih Nemcev in neizvedene kolonizacije Kočevske med vojno in po njej. V: Štih, P. & B. Balkovec (ur.): *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 528–551.

- Friš, D. & D. Hazemali (2017):** Slovenski glas in Branko Pistivšek pod nadzorom Službe državne varnosti. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 807–822.
- Griesser Pečar, T. (2018):** Ciril Žebot. Prizadevanje za samostojno Slovenijo. *Acta Histriae*, 26, št. 1, 277–304.
- Horvat, A. (2000):** Periodični tisk v povojni slovenski emigrantski skupnosti v Argentini. Dve domovini / Two Homelands, 11–12, 241–249.
- Jaklitsch, H. (2018):** Slovenski begunci v taboriščih v Italiji 1945–1949. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.
- Jenuš, G. (2013):** Varstvo občutljivih osebnih podatkov v arhivskem gradivu nekdanje tajne politične policije – med zakonom in prakso. *Arhivi* 36, 1, 57–74.
- Jenuš, G. (2016):** Digitalizacija in anonimizacija arhivskega gradiva, ki vsebuje z arhivskim zakonom varovane kategorije podatkov. *Doksis*. Ljubljana, Media.doc, 66–74.
- Jenuš, G. & Friš, D. (2017):** Specialna vojna. Prispevek o ukrepih jugoslovanskih organov za notranje zadeve pri nadzoru državne meje in v boju proti „zunanjim“ in „notranjim sovražnikom“. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 777–792.
- Jevnikar, M. (1996):** Slovenski domovi v Južni Ameriki. Dve domovini / Two Homelands, 7, 97–112.
- Nežmah, B. (2020):** Oktobrska revolucija med mitom in resničnostjo. *Studia Historica Slovenica*, 20, 1, 119–142.
- Koncilija, Ž. (2015):** Sodni procesi na Slovenskem v dveh Jugoslavijah. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.
- Lampe, U. (2020):** Kako je ujetništvo spremenilo družinsko življenje: primer deportirancev iz Julijske krajine v Jugoslavijo po drugi svetovni vojni. *Studia Historica Slovenica*, 20, 3, 773–810.
- Melik, J. & Jeraj, M. (2016):** Slovensko kazensko sodstvo v letu 1945. *Studia Historica Slovenica*, 16, 2, 449–465.
- Nared, J. (2001):** Slovenska povojna politična emigracija in razvoj ideje o neodvisnosti Slovenije. Dve domovini / Two Homelands, 13, 133–163.
- Pirjevec, J. (1995):** Jugoslavija (1918–1992). Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije. Koper, Lipa.
- Pirjevec, J. (2006):** Yugoslav political emigration to Australia after World War II. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 16, 1, 1–6.
- Pirjevec, J. (2011):** Tito in tovariši. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Ramšak, J. (2010):** Politična emigracija v Trstu in vprašanje samostojne Slovenije – Primer Franc Jeza. *Acta Histriae*, 18, 4, 961–986.
- Ramšak, J. (2011):** Neodvisna Slovenija od konca leta 1964“. Kritika položaja Slovenije v Jugoslaviji in zgodnje ideje o samostojnosti. V: Ferenc, M., Hadalin, J. & Babič (ur.): *Osamosvojitve 1991: država in demokracija na Slovenskem v zgodovinskih razsežnostih*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 197–207.
- Repe, B. (2004):** Politična represija v socialistični Sloveniji. Prispevki za novejšo zgodovino, 44, 1, 83–94.

- Repe, B. (2010):** Izgon (usoda slovenskih izgnancev med leti 1941–1945). V: Štih, P. & B. Balkovec (ur.): Migracije in slovenski prostor od antike do danes. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 245–256.
- Simoniti, V. (1998):** Permanentna revolucija, totalitarizem, strah. V: Jančar, D. (ur.): Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990. Ljubljana, Nova revija, 24–36.
- Sirc, L. (2015a):** Intervju z Ljubom Sircem, 1. del: Razloženo je bilo, da je osvobodilni boj le začasna taktika. <https://www.portalplus.si/842/intervju-z-ljubom-sircem-1-del-razloz/> (zadnji dostop: 25.06.2021).
- Sirc, L. (2015b):** Intervju z Ljubom Sircem, 2. del: Očitno slovenski volivci uživajo v tem, da imajo več kot pol manjše plače kot Avstrijci. <https://www.portalplus.si/843/intervju-z-ljubom-sircem-1-del-ocitno/> (zadnji dostop: 20.06.2021).
- Šela, A. & D. Friš (2017):** Nova revija v primežu Službe državne varnosti. *Annales, Series historia et sociologia*, 27, 4, 823–836.
- Šela, A. & D. Hazemali (2020):** Spremljanje slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v Zvezni republiki Nemčiji v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja: prispevek k poznavanju zgodovine slovenske Službe državne varnosti. *Studia Historica Slovenica*, 20, 3, 879–920.
- Šela, A., Hazemali, D. & T. Melanšek (2020):** Ustroj in delovanje slovenske tajne politične policije v drugi polovici šestdesetih let dvajsetega stoletja. *Studia Historica Slovenica* 20, 3, 811–838.
- Šela, A. & M. Matjašič Friš (2019):** Nadzor Službe državne varnosti nad revijo Zaliv. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 29, 4, 675–688.
- Švent, R. (1995):** Politična emigracija. V: Drnovšek, M. (ur.): Enciklopedija Slovenije. Ljubljana, Mladinska knjiga, 77–81.
- Švent, R. (2007):** Slovenski begunci v Avstriji 1945–1950. Ljubljana, ZRC, ZRC SAZU.
- Švent, R. (2010):** Narodna in univerzitetna knjižnica – ujetost med veljavno zakonodajo in narodnim poslanstvom. V: Režek, M. (ur.): Cenzurirano: zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes. Ljubljana, Nova revija, 247–255.
- Šturm, L., Dornik Šubelj, L. & P. Čelik (2003):** Navodila za delo varnostnih organov v SR Sloveniji. Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije.
- Žigon, Z. (2001):** Iz spomina v prihodnost. Slovenska politična emigracija v Argentini. Ljubljana, Založba ZRC SAZU.